MUZEUL JUDEŢEAN TELEORMAN

BULETINUL MUZEULUI JUDEŢEAN TELEORMAN
SERIA ARHEOLOGIE

3 - 2011

Editura Renaissance
Bucureşti
2011

MUZEUL JUDEŢEAN TELEORMAN

BULETINUL MUZEULUI JUDEŢEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 3

COLEGIUL DE REDACŢIE

Drd. Pavel Mirea, *Muzeul Judeţean Teleorman* - Redactor şef
Dr. Ecaterina Ţânţăreanu, *Muzeul Judeţean Teleorman* - Secretar de redacţie

Dr. Radian R. Andreescu, *Muzeul Naţional de Istorie a României*
Dr. Abraham van As, *Leiden University*
Dr. Douglass W. Bailey, *San Francisco State University*
Dr. Ioana Bogdan-Cătăniciu, *Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan'*
Dr. Sabin Adrian Luca, *Universitatea 'Lucian Blaga' din Sibiu, Muzeul Naţional Brukenthal*
Dr. Steve Mills, *Cardiff University*
Dr. Cristian Schuster, *Universitatea din Bucureşti, Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan'*
Dr. Laurens Thissen, *Thissen Archaeological Ceramics Bureau, Amsterdam*

Tehnoredactare: Pavel Mirea, Pompilia Zaharia
Corectura: Ecaterina Ţânţăreanu, Mădălina Dumitru
Consultanţi: Amelia Pannett (limba engleză), Cristi Marin (limba franceză)
Coperta: 'altar' (Starčevo-Criş) descoperit la Măgura, colecţia Muzeului Judeţean Teleorman, desen Cătălina Dănilă, machetare Pompilia Zaharia

Colegiul de redacţie nu răspunde de opiniile exprimate de către autori.

Corespondenţa, manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb se vor trimite Colegiului de redacţie, pe următoarea adresă: MUZEUL JUDEŢEAN TELEORMAN, str. 1848, nr. 1, cod poştal 140033, ALEXANDRIA, jud. Teleorman, ROMANIA sau prin email: redactie_BMJT@yahoo.com; pavelcmirea@yahoo.com.

Volum editat cu sprijinul Consiliului Judeţean Teleorman

Editura Renaissance 2011
www.editurarenaissance.ro
(Editură recunoscută C.N.C.S.I.S.)
Editor: Sorin Alexandru ŞONTEA
Telefon/fax: 031.808.91.97/0744.652118
E-mail: sorinsontea@rdslink.ro

©Toate drepturile asupra acestei ediţii sunt rezervate editurii Renaissance şi Muzeului Judeţean Teleorman

ISSN 2065-5290
Tipar: ABSTRACT MEDIA SRL
Tel/fax: 031.808.91.97

IN HONOREM

VASILE BORONEANŢ - 80 ANI

TABULA GRATULATORIA

Radian Andreescu (Bucureşti)
Mircea Babeş (Bucureşti)
Alexandru Barnea (Bucureşti)
Radu Băjenaru (Bucureşti)
Carmen Bem (Bucureşti)
Maria Bitiri Ciortescu (Bucureşti)
Ioana Bogdan Cătaniciu (Cluj Napoca)
Clive Bonsall (Edinburgh)
Adina Boroneanţ (Bucureşti)
Marin Cârciumaru (Târgovişte)
Bogdan Ciupercă (Ploieşti)
Gabriel Crăciunescu (Drobeta Turnu-Severin)
Oana Damian (Bucureşti)
Paul Damian (Bucureşti)
Mişu Davidescu (Bucureşti)
Alexandru Dinu (North Dakota)
Adrian Doboş (Bucureşti)
Roxana Dobrescu (Bucureşti)
Ştefan Dorondel (Bucureşti)
Alexandru Dragoman (Bucureşti)
Florin Draşovean (Timişoara)
Valentin Dumitraşcu (Bucureşti)
Silviu Ene (Bucureşti)
Alin Frînculeasa (Ploieşti)
Luisa Fulga (Bucureşti)
Daniel Garvăn (Piatra Neamţ)
Elena Gavrilă (Bucureşti)
Mihaela Golea (Bucureşti)
Radu Harhoiu (Bucureşti)
Peter Hügel (Arad)
Pascu Hurezan (Arad)
Ana Ilie (Târgovişte)
Cătălin Alexandru Lazăr (Bucureşti)
Andrei Măgureanu (Bucureşti)
Despina Măgureanu (Bucureşti)
Dragoş Măndescu (Piteşti)
Gheorghe Mănucu Adameşteanu (Bucureşti)
Mihaela Mănucu Adameşteanu (Bucureşti)
Mark Macklin (Aberystwith)
Silvia Marinescu-Bîlcu (Bucureşti)
Sorina Mataca (Drobeta Turnu Severin)
Dragoş Măndescu (Piteşti)
Kathleen McSweeney (Edinburgh)
Marco Merlini (Roma)
Pavel Mirea (Alexandria)
Katia Moldoveanu (Bucureşti)
Alexandru Morintz (Bucureşti)
Cristina Muja (Bucureşti)
Alina Muşat (Bucureşti)
Marian Iulian Neagoe (Drobeta Turnu-Severin)
Marian Neagu (Călăraşi)
Octav Negrea (Ploieşti)
Cătălin Nicolae (Bucureşti)
Eugen Nicolae (Bucureşti)
Irina Oberlander-Târnoveanu (Bucureşti)
Nona Palincaş (Bucureşti)
Ion Pătraşcu (Alexandria)
Cătălin Nicolae Pătroi (Drobeta Turnu-Severin)
Constantin C. Petolescu (Bucureşti)
Anca Diana Popescu (Bucureşti)
Gabriel Marius Popescu (Phoenix, Arizona)
Raluca Iuliana Popescu (Bucureşti)
Valentin Radu (Bucureşti)
Petre Roman (Bucureşti)
Alexandra Comşa (Bucureşti)
Andra Samson (Bucureşti)
Valeriu Sârbu (Brăila)
Cristian Schuster (Bucureşti)
Andrei Dorian Soficaru (Bucureşti)
Nicolaie Mirițoiu (Bucureşti)
Ion Stângă (Drobeta Turnu-Severin)
Nicolae Şerban (Ploieşti)
Cristian Eduard Ştefan (Bucureşti)
Georgeta el-Susi (Reşița)
Meda Toderaş (Bucureşti)
Ion Torcică (Alexandria)
George Trohani (Bucureşti)
Alain Tuffreau (Lille)
Ecaterina Ţânţăreanu (Alexandria)
Mircea Udrescu (Liege)
Gabriel Vasile (Bucureşti)
Mihai Vasile (Bucureşti)
Mihai Gabriel Vasile (Bucureşti)
Ionel Vlad (Alexandria)
Alexandru Vulpe (Bucureşti)
Vlad Zirra (Bucureşti)

SUMAR
CONTENTS

Adina BORONEANŢ
Arheologul Vasile Boroneanţ la 80 de ani
The Archaeologist Vasile Boroneanţ at 80 Years 9

Marin CÂRCIUMARU
Omul şi arheologul Vasile Boroneanţ
Vasile Boroneanţ, the Man and the Archaeologist 19

Adina BORONEANŢ
A Suggested Chronology for the Iron Gates Mesolithic
O propunere de cronologie pentru mezoliticul de la Porţile de Fier 21

Pavel MIREA
Between Everyday and Ritual Use - 'Small Altars' or 'Cult Tables' from Măgura 'Buduiasca', Teleorman County (I): the Early Neolithic Finds
Între folosinţa cotidiană şi rituală - 'altăraşe' sau 'măsuţe de cult' de la Măgura 'Buduiasca', judeţul Teleorman (I): descoperirile din neoliticul timpuriu 41

Marin Iulian NEAGOE
Despre idolii vinčieni de tip 'tesalic' descoperiţi în teritoriul comunei Hinova, judeţul Mehedinţi
Vinča Idols of 'Thessalian' Type Discovered in Hinova Village, Mehedinţi County 59

Dimitrie C. BUTCULESCU
(editare, note, bibliografie la notele editorului şi transpunere ilustraţii de Dragoş MĂNDESCU)
Măgura Calonfirescu (Esplorațiune arheologică)
Calonfirescu Mound (Archaeological Exploration) 81

Radian ANDREESCU, Katia MOLDOVEANU
Consideraţii privind vetrele din aşezarea gumelniţeană de la Vităneşti 'Măgurice', jud. Teleorman
The Hearths Discovered at Vitănești 'Măgurice' Settlement Belonging to Gumelnița Culture, Teleorman County 103

Ana ILIE
Parure en terre cuite de la culture Gumelniţa des sites du département de Dâmboviţa (Roumanie)
Obiecte de podoabă din lut din cultura Gumelnița descoperite în aşezări din judeţul Dâmboviţa (România) 119

Ion TORCICĂ
Depozitul de lame de silex descoperit în localitatea Băbăiţa (jud. Teleorman)
Flint Blade Hoard from Băbăiţa (Teleorman County) 133

Cătălin Nicolae PĂTROI
Caracterul gumelniţean al culturii eneolitice Sălcuţa
Gumelnița Character of the Sălcuța Eneolithic Culture 143

Cristian Eduard ŞTEFAN
Aşezarea eneolitică de la Bârlăleşti - 'Stanţia', jud. Vaslui. Unele consideraţii asupra ceramicii
The Neolithic settlement from Bârlăleşti - 'Stanţia', Vaslui County. Considerations of the Ceramics 155

Daniel GARVĂN
Reprezentări ornitomorfe eneolitice din zona subcarpatică a Moldovei
Représentations néolithiques d'oiseaux découvertes dans les zones collinaires de Moldova 171

Ion PĂTRAŞCU
Câteva materiale arheologice descoperite în cetatea getică de la Orbeasca de Sus, judeţul Teleorman
Some Archaeological Finds from the Getic Fortress at Orbeasca de Sus, Teleorman County 179

Alin FRINCULEASA, Nicolae ŞERBAN, Octav NEGREA, Valentin DUMITRASCU
Date preliminare privind aşezarea medievală timpurie de la Belciug, jud. Prahova
Preliminary Data on the Early Medieval Settlement from Belciug, Prahova County 193

Bogdan CIUPERCĂ
Câteva puncte de vedere privind activităţile meşteşugăreşti şi spaţiile de 'producţie' între Carpaţi şi Dunăre în secolele VIII-X
A Discussion of Craft Activities and 'Production' Areas between the Carpathians and the Danube in the VIII-X Centuries AD 223

Ecaterina ŢÂNŢĂREANU
De la răspunsurile la Chestionarul lui Odobescu la Lista Monumentelor Istorice 2010 - judeţul Teleorman
From the Responses of Odobescu Questionnaire to the List of Historical Monument 2010 - Teleorman County 233

Cătalin LAZĂR, Cristina MUJA, Gabriel VASILE
Consideraţii teoretico-metodologice privind studiul practicilor funerare (III): contribuţiile antropologiei fizice
Theoretical and Methodological Considerations in the Study of Funerary Practice (III): the Contribution of Physical Anthropology 249

Prezentări de carte
Book Rewiews 269

Dragoş DIACONESCU
Cultura Tiszapolgár în România, Bibliotheca Brukental XLI, Editura Altip, Sibiu, 2009, 433 pagini, ISBN 978-973-117-244-6 902(498.4)
(Mihaela GOLEA, Luisa FULGA) 269

Victor Henrich BAUMANN
Noviodunum. Şantier arheologic 1995-2009, Editura Granada, Tulcea, 2010, 243 pagini, ISBN 978-973-8905-90-0
(Silviu ENE) 271

Colaboratori
Contributors 273

MĂGURA CALONFIRESCU
(ESPLORAŢIUNE ARHEOLOGICĂ)* [1]

Dimitrie C. BUTCULESCU [2]

Abstract: *Between 1867 and 1873, Dimitrie C. Butculescu (1845-1916) carried out an archaeological excavation of the tell settlement of 'Măgura Calonfirescu', located on his family estate in Ţigăneşti (Teleorman county). The results of the excavation were published by Butculescu in a periodical paper called 'Revista contimporană. Litere, arte, şciinţe' (Bucharest). This article, published over three edition of the journal in 1873 (totaling 30 pages with illustrations), can be considered the first Romanian archeological report focused on a prehistoric site. Here, this rare article is published again, with only minimal editing from Butculescu's original text.*

Rezumat: *În perioada 1867-1873, Dimitrie C. Butculescu (1845-1916) explorează arheologic tellul gumelniţean 'Măgura Calonfirescu' aflat atunci pe moşia familiei sale, astăzi în localitatea Ţigăneşti (jud. Teleorman). Rezultatele acestor campanii de săpături au fost publicate de Butculescu în presa vremii, în periodicul 'Revista contimporană. Litere, arte, şciinţe' (Bucureşti). Acest text, apărut în trei numere din anul 1873 ale revistei menţionate, însumând 30 de pagini şi însoţit de o planşă cu ilustraţii, poate fi considerat primul raport arheologic românesc dedicat unui sit preistoric. Editorul republică această raritate bibliofilă, cu necesarele intervenţii minimale asupra textului lui Butculescu.*

Keywords: *history of Romanian archaeology; Dimitrie C. Butculescu; Ţigăneşti-'Măgura Calonfirescu'; Gumelniţa culture.*

Cuvinte cheie: *istoria arheologiei româneşti; Dimitrie C. Butculescu; Ţigăneşti-'Măgura Calonfirescu'; cultura Gumelniţa.*

Când apuci şoseaua Alexandriei pentru a te dirige spre Zimnicea (vechea 'Dimum'), pe la cuartul drumului aproape la 4 km se observă spre stânga, înainte de a intra în moşia Calonfireştii, o măgură mare care îţi izbeşte privirea <Figura 3.2>[3]. Ea predomină printr-o înălţime de 30 m lanţul de dealuri care formează malul stâng al apei Vedea. Această mare înălţare de pământ este *măgura Jidovilor* numită şi *gorgan*[1] de către ţăranii bulgari din acest cătun. Pe la finitul secolului al XVI-lea luă numirea de *măgura Calonfirescului* după numele unuia din generalii lui Mihai Viteazul Domn al României, nume pe care-l poartă şi moşia din care face parte şi care fu dăruită de marele domn acestui general ilustru spre a-l recompensa pentru înaltele sale fapte de vitejie şi de devotament.

Măgura Calonfirescu, privită din depărtare, se prezintă sub forta unui imens tumul măsurând o înălţime de 80 m de la suprafaţa apei *Vedea*, o lărgime de 100 m la poale şi de 30 m la vârf. Ea face parte integrantă spre N, NE şi E, SE din lanţul de coline de care se desparte cam pe la centru printr-un mare şanţ. Debleul acestuia a servit pentru înălţarea măgurei; dar nu cred că acest rambleu să /147/ fi fost adăogit de către locuitorii din epoca preistorică, ci mai mult îmi vine a crede că este din epoca modernă. Se poate însă ca înălţimea să fi fost mai pronunţată, dar cu timpul pământul să se fi condensat şi poate chiar ploile şi vânturile să fi contribuit la micşorarea acelui rambleu.

Vrând să explorez cu de-amănuntul măgura Calonfirescu, am început a face săpături în partea de NE <Figura 3.1>, pentru că mai cu osebire în josul flancului acestuia observasem mai multe fragmente de olărie grosolană, chiar câţiva silecşi descoperiţi prin acţiunea corozivă a apelor pluviale şi tot prin acea cauză târâte la poalele măgurei. Pe această parte dar am străbătut cu săpăturile la 7 m profunzime, la un strat de argil plastic verde-cenuşiu din epoca terţiară, foarte greu de săpat, fără a descoperi cea mai mică urmă de industrie umană. Dar fiindcă nu mă ocupam de geologie, ci căutările mele erau dirijate numai din punctul de vedere al arheologiei, am încetat de a mai săpa mai afund, urmându-mi lucrarea în lung. În timp de 3 ani aproape[4] am explorat cu minuţiozitate un ocol în jurul măgurei, de 30 m lungime şi 3 m lărgime.

După amănunţite cercetări am observat că măgura Calonfirescu a servit de staţiune la două epoce diferite foarte caracteristice, pe care le-am clasat în modul următor:

---

* Vezi notele editorului (Dragoş Măndescu) la sfârşitul textului (p. 93 şi urm.).

[1] Gorgan în limba slavonă semnifică *înălţime*.

Întâia epocă[5], reprezentând etajul superior al suprafeţei măgurei, până la adâncimea de 0,5 m - 0,75 m, conţine urmele staţionarilor de la finitul secolului al XVI-lea, care, fără îndoială, ocupaseră această măgură pentru poziţiunea ei strategică.

A doua epocă[6], cea mai interesantă a exploraţiunii, începe de la adâncimea de 0,75 m - 0,90 m şi se termină la argilul plastic verde-cenuşiu; această epocă poate foarte bine reprezenta epoca neolitică a lui Sir John Lubbock[7], sau *epoca pietrei lustruite* şi a *olăriei neculte* şi *grosolană*. Aci nu voiesc a da decât descripţiunea exploraţiunii mele /148/ executată numai în ocolul de 30 m întindere pe partea nord-estică a măgurei.

Cu toate acestea, se poate admite că ambele epoce propuse au putut exista peste toată măgura şi aceasta se constată prin marea cantitate a fragmentelor de olărie care, întru toate, au aceleaşi raporturi cu cele găsite pe locul explorat.

Clasificând astfel locuirea măgurei Calonfirescu în două epoce distincte, voi amănunţa gradat toate descoperirile făcute şi, pe cât modica mea ştiinţă de observator îmi va permite, voi expune convicţiunea mea asupra staţionarilor acestei măgure.

I. EPOCA ÎNTÂIA

După cum am spus deja, epoca întâia este reprezentată de staţionarii români de la finele secolului al XVI-lea, ale căror urme, după observaţiunile ce am făcut, apar numai până la adâncimea de 0,75 m şi aceasta mai cu osebire în centrul măgurei, căci pe flancurile ei urmele lor nu se văd în unele locuri decât la profunzimea de 0,6 m şi în altele la 0,5 m. De aici încolo apare o zonă de pământ roşit, care, după părerea mea, este punctul despărţitor dintre epoca întâia şi a doua.

Staţionarii de la finele secolului al XVI-lea, după toate aparenţele, n-au ocupat această măgură decât temporalmente, în cazuri de inamicii cu turcii, care pe atunci bântuiau Ţara Românească cu brigandagiurile lor nestăvilite de nimeni; într-adevăr, cine putea oare să împiedice vandalismul turcilor? Domnitori ca Ştefan Vodă al II-lea Surdul sau Alexandru Vodă al III-lea, oameni slabi de caracter, prea mult paşnici şi nepăsători de suferinţele ţării? Asemenea domni nu puteau inspira în popor decât demoralizaţiunea la culme! De aceea, mai cu osebire populaţiunea din localităţile vecine cu Dunărea, fiind foarte mult împilaţi de cruzimile şi jafurile turcilor, îşi căta locuinţa, ca fiarele sălbatice, prin păduri sau prin locuri înalte şi neaccesibile. /149/

'Când venea *coconu Ali* printr-un sat, alerga boierul, sau arendaşul, sau fruntaşul satului cu tot satul de-l priimia, îl ospăta dupe cum poftia, şi, dacă vreunul ar fi cutezat să nu dea supunere oarbă ordinului său, *coconul Ali* scotea hangiarul de la brâu şi reteza capul mojicului. În fine, veni un Mihai Viteazul de stăvili nelegiuirile turcilor, ridică inima zdrobită a poporului, îl scoase de la jugul la care era înhămat şi îl ridică la demnitatea aceea pe care strămbunii noştri ştiuseră, prin bravura lor, să o impuie chiar Imperiului Roman'[2].

Măgura aceasta n-a putut servi dar decât ca punct strategic pe care-l ocupau în caz de defensivă şi unde se retrăgeau cu familia, vitele şi averea lor, pentru a le apăra de infestaţiunea invaziunilor; şi ceea ce mă întăreşte şi mai mult în această a mea aserţiune sunt gropile de bordei împrăştiate pe dealurile anexate măgurei, care stau încă ca martori oculari spre a ne atesta fosta existenţă a locuinţei acestor staţionari pe acele dealuri.

Fragmentele de olărie care se găsesc în aceste gropi de bordeie sunt de acelaşi lut, formă, ornamentaţiune ca şi acelea cere se descoperă pe platoul măgurei. Aceasta, dacă nu mă înşel, ne poate servi ca probă pentru a stabili o identitate oarecare a locuitorilor de pe deal cu acei de pe măgură.

La întrebarea ce făcui unui bătrân de nouăzeci de ani din cătunul Calonfireşti asupra existenţei acestor gropi de bordeie, îmi răspunse că 'ştie de la moşi-strămoşi că satul Calonfireşti nu era statornicit unde se află azi (adică în valea apei *Vedea*), ci aşezat pe dealul stâng. Neîncetatele jafuri ce făceau turcii pe atunci îi sileau a locui pe dealuri, unde îşi clădiseră bordeiele lor; astfel se găseau apăraţi de către Vedea care era ca o stavilă dumnezeiască în contra păgânilor, şi dacă turcii treceau Vedea ca să-i jefuiască, de la mic până la mare se ascundeau prin întunecoasele păduri care se aflau pe dealuri'. /150/

Mai adăugă că 'Vedea pe atunci era cu mult mai mare decât azi, că pădurile s-au tăiat şi lumea s-a tras de vale mai la adăpost'. Această naraţiune a bătrânului şi a mai multor săteni de acolo,

[2] Autorul face aluziune la daci şi pare a admite versiunea că ei au fost ascendenţii noştri[9].

precum şi comparaţiunea objectelor găsite, tradiţiunea, numele Calonfirescului ce poartă măgura, toate acestea, în fine, ne-au servit de bază spre a denumi etajul superior al măgurei, până la profunzimea de 0,75 m, epoca Calonfirescului sau a locuitorilor români de la finele secolului al XVI-lea.

Cât pentru Vedea, că pe atunci era mai mare, aceasta se înţelege foarte bine, căci imensele păduri care acopereau atât dealul din stânga cât şi din dreapta al *Vedei*, şi care nu sunt decât malurile primitive ale acestei ape, pădurile acestea, zic, atrăgeau mai mult ploaia, izvoarele erau mai dese şi mai abundente şi, prin consecinţă, gârla avea mai mare volum.

Se ştie într-adevăr din meteorologie că vegetaţiunea mai abundentă inficie într-un mod activ asupra stării electrice şi igrometrice a atmosferei. Munţii acoperiţi cu păduri seculare sunt o probă despre aceasta: nu este zi la munte în care să nu se vadă cum se formează norii pe deasupra pădurilor. Din contra, pe acea parte de loc unde s-au distrus pădurile, ploile devin rare, aerul este mai puţin umed, vaporii atmosferei devin mai elastici şi nu se pot condensa cu atâta înlesnire. Prin urmare, izvoarele se împuţinează şi curgerea lor devine mai mică şi mai neîmsemnătoare; de aci şi micşorarea gârlelor.

În ceea ce priveşte olăria descoperită în etajul superior, acea olărie, în epoca Calonfirescului este foarte diferită de aceea din a doua epocă: pe cât în epoca întâia se cunoştea roata olarului, în a doua se ignora cu desăvârşire. Fasonul oalelor din prima epocă este cultivat, incrustaţiunile sunt regulate şi uniforme, rotunjimea este simetrică. Nu numai că această olărie este compusă de un alt lut, dar încă este altfel frământată decât aceea din a doua epocă: în întâia epocă se observă o dexteritate care nu poate proveni decât din cauză de ştiinţă. /151/

Între alte objecte descoperite în etajul superior este un object de pământ conic şi evazat la gură şi presărat de jur-împrejurul *'purtorului'* de mici găurele <Figura 1.3; Figura 6-*Desenurile colorate...* (mai departe DC) Planşa 26.15>[8]. Un popă care se afla la explorațiunea mea mi-a declarat că 'este capac de cădelniţă, după cum se întrebuinţa în vechime; chiar până mai deunăzi - adăugă acel popă -, noi ne mai serveam cu cădelniţe de pământ'.

Am mai găsit acolo[10]:

Un urcior cu două mănuşi paralele, foarte asemănat cu acel uzitat azi, însă la gură mai larg, tocmai ca *alcarazasele* arabilor actuali.

Un borcan decorat pe purtur cu mici incrustaţiuni şi *'bas-reliefat'* cu dungi lătăreţe; la gură de aceeaşi strâmtorime ca şi la fund; însă purturul mai evazat <Figura 1.4>.

Trei săgeţi de fier de diferite forme şi dimensiuni <Figura 1.8-10>.

Doi pinteni mari, unul cu rotilă în formă de ţepi lungi <Figura 1.2>, al doilea cu rotilă simplă <Fig. 1/1>, însă ambii în proporţiuni mai mari decât cei actuali,

Diferite instrumente de aramă, între care un inel <Figura 1.11>, un object având forma unui *'r'* <Figura 1.6> etc. şi multe alte fragmente de olărie.

Astfel dar, caracteristica primei epoce diferă de a doua şi probează într-un mod foarte ostensibil că dacă arta olăriei nu era cunoscută în perfecţiune, cel puţin diferenţa este enormă între ambele epoce.

România, pe la finele secolului al XVI-lea, se află în mediul ev al civilizaţiunii. Adevăraţii genii civilizatori nu se nasc în mijlocul împilărilor barbare din exterior şi a presiunii brutale în interior. Ştiinţă, literatură, arte, toate cunoştinţele umane, în fine, zăceau într-o profundă obscuritate la noi, însă inima acestui mic popor inteligent palpita de amor pentru patrie şi nu se găsea nimeni care să-l secondeze în apărarea lui legitimă. Nu-i trebuia decât stăvilirea împilărilor exterioare, despovărarea de imensele şi necalculatele impozite, pace şi legi umane, pentru ca să încerce o transformaţiune imediată din obscuritatea care-l înconjura, civilizaţiune şi progres. /152/

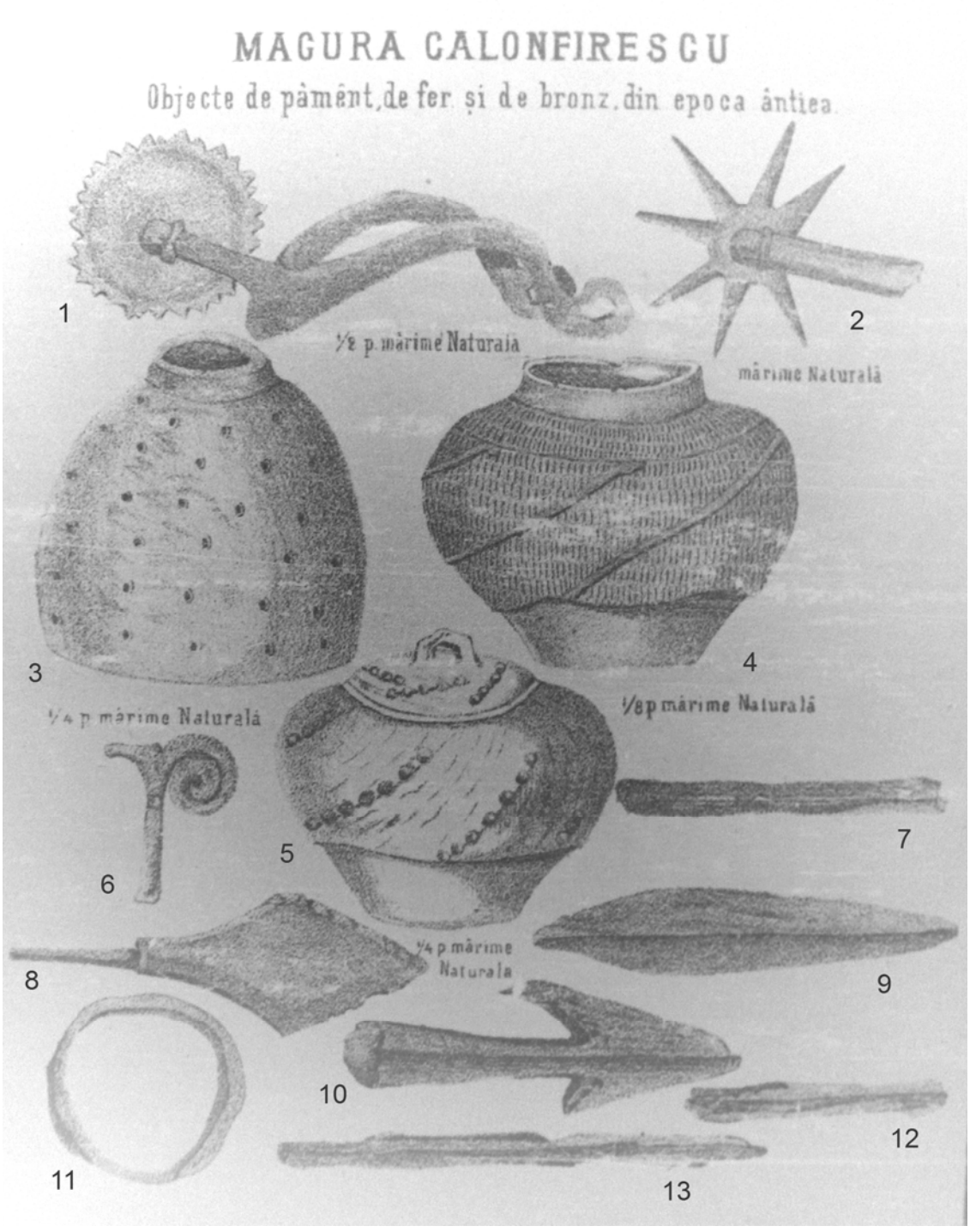

<**Figura 1.** Planşă intitulată *Măgura Calonfirescu. Objecte de pământ, de fier şi de bronz din epoca întâia*, inserată la finalul primei părţi a articolului din 'Revista contimporană', pe filă nenumerotată, între p. 152-153. Litografia a fost realizată în atelierul 'Junimea', Bucureşti. Numerotarea pieselor aparţine editorului.>

< Plate entitled *Măgura Calonfirescu*. *The objects of clay, iron and bronze from the first epoch*, inserted at the end of the first part of the article from 'Revista contimporană' on a page unnumbered, between pages 152-153. The lithography was performed in the 'Junimea' workshop, Bucharest. The numbering of the objects was carried out by the current author.>

MĂGURA CALONFIRESCU
(EXPLORAŢIUNE ARHEOLOGICĂ)
(Urmare)[11]

A DOUA EPOCĂ

Această epocă este cea mai interesantă a explorațiunii mele; căci se urcă, dacă nu mă înşel, la epocele cele pre-historice ale ţării noastre. Îmi vine a crede cu atât mai mult că lumea arheologică va avea un interes şi mai mare de a cunoaşte această ramură nouă a genealogiei gintelor neistorisite din România, pe cât această chestiune s-a tratat la noi într-un mod foarte restrâns.

Lucrarea în care mă aventurez este foarte temerarie: o ştiinţă născută de vreo jumătate de secol în Occident şi atât de nouă la noi, nu poate fi decât mai mult mută la repeţitele interogaţiuni ce perplexitatea te împinge a i le face.

Observaţiuni profunde, paralele prin comparaţiuni raţionabile cu timpurile cele mai antice ale istoriei şi cu primitivitatea sălbaticilor actuali, stratificaţiunile geologice, anatomia paleontologică, toate acestea, dacă nu mă înşel, sunt baze care ne pot releva operele omului pre-historic. Să mai adăugăm pe lângă aceste baze şi caracteristica locală a poziţiunilor unde se descoperă vestigiuri de industria /564/ humană antehistorică, care vestigiuri au putut fi recunoscute atât prin revelaţiunile lor intime, cât şi prin raporturile ce există între acestea şi epoca istorică!

Cât pentru această epocă, Măgura Calonfirescu este o fântână abundentă de unde putem extrage multe detaliuri utile istoriei noastre.

După cum am zis mai sus, această epocă începe din stratul de pământ vegetal la adâncimea de aproape 0,75 m; căci mai cu osebire în această zonă apare pământul roşit pe alocurea, efect al caloricului degajat din focul ce se-ntreţinea în cuptoare, pentru că numaidecât după această zonă (în locurile însă unde se află numai pământul roşit) se descoperă pereţii cuptoarelor. Această epocă se termină la stratul argilos-plastic aşezat la adâncimea de 7 m.

Prin forma objectelor, diversitatea fasonului şi puţina asemănare ce există între dânsele, poţi foarte bine observa o mare analogie în uzurile acestor staţionari; pare că nimeni n-a avut o specialitate particulară, ci toţi în genere, constrânşi de exigenţele vieţii, au cunoscut fasonarea objectelor de care zilnic aveau trebuinţă atât pentru uzurile casnice, cât şi pentru apărarea lor în contra rapacităţii altora şi infestaţiunii fiarelor sălbatice. Au trăit numai ca să trăiască!

Cam pe la adâncimea unui metru apărură cuptoare aşezate foarte neregulat, plus sau minus mai departe unele de altele[12]. Prin dispoziţiunea lor se vede că fiecare individ şi-a săpat cuptorul şi format habitaţiunea lui acolo unde şi-a închipuit a fi mai bine şi mai în siguranţă instalat pe flancurile acestei măgure sau mai sus sau mai jos, fără nicio simetrie. În faţa gurii fiecărui cuptor se observă câte un spaţiu limitat care servea poate la instalarea habitaţiunii staţionarilor.

Voi reveni mai târziu asupra acestui punct. Pot estima /565/ însă la mai bine de 30 cuptoare puse la lumină în această explorațiune.

Toate cuptoarele au forma semicirculară, cam de aceleaşi dimensiuni, fără a poseda vreo simetrie oarecare.

În genere, dimensiunile lor interioare sunt de la 0,60 m - 0,70 m lungime, 1 m lărgime şi 2 m - 2,50 m circonferinţă la gură; pomosteala pereţilor variază de la 0,15 m - 0,20 m grosime şi este compusă de un pământ gras şi argilos. Acest pământ fiind puţin consistent, l-au amalgamat cu paie, ceea ce i-a dat neapărat soliditatea ce-i lipsea. Pomosteala este roşie-cărămizie şi foarte solidă: acesta provine din cauza caloricului care, prin acţiunea lui, a pus în combinaţiune siliciul, carbonatul de calce, oxidul de fier şi alcaliile ce le conţine lutul; cât pentru coloraţiunea ei în roşu-cărămiziu, acesta este efectul oxidului de fier. Mai în toate aceste cuptoare se găsesc înfundaţi în cenuşă cărbuni de tei sau de stejărică, oase calcinate şi necalcinate de oaie, porc, bou, căprioară etc., olărie grosolană, cochilii de scoici lacustre calcinate, câteva chiar pietrificate, mai cu osebire lângă stratul argilos-plastic, belemnite, ustensile şi arme de piatră din diferite formaţiuni stâncoase şi în două cuptoare numai mei şi in[13].

Cea mai mare parte din vasele care se găsesc înfundate în cenuşă în interiorul cuptoarelor n-au deloc *patină*, adică nu sunt acoperite de culcuşul acela de carbonată de calce, care caracterizează într-un mod aşa de distinct vasele care sunt aşezate afară din cuptoare în pământul vegetal. Iacă explicaţiunea formării patinei: umezeala pământului, care a pătruns toate interstiţiile lutului de care sunt compuse vasele, prin influenţa gazului carbonic degajat din pământ, a pus în acţiune carbonata de calce care se afla în lumină, s-a extras din interiorul lutului şi s-a lipit pe pereţii vaselor. Din contra, vasele /566/ care au fost înfundate în cenuşă în cuptoarele care s-au sfărâmat sub greutatea

pământului, fiind protejate umezelii de pereţii cuptoarelor, erau la adăpost, şi de aceea umiditatea neavând niciun efect asupra lor, nu numai că n-au patină, dar încă au rămas întregi.

Staţionarii din această epocă a Măgurei Calonfirescu n-aveau cunoştinţă, pentru trebuinţele lor, decât de lut pentru fasonarea olăriei, greutăţilor, zburătorilor de praştie, idolaşilor etc., de piatră şi de oase pentru armele, uneltele şi ustensilele lor. Nu se găseşte nicio bucăţică de bronz sau de fier care să indice o epocă mai cultă[14]. Abia erau iniţiaţi în manufactura olăriei pe care o lucrau fără ajutorul roatei. Lutul care-l întrebuinţau pentru formarea poteriei lor este prost frământat şi amestecat cu pietriş.

Vasele, potrivit arderii ce au cercat, sunt de culoare negricioasă, cărămizie, gălbuie, această din urmă culoare provine din cauză că n-au fost decât uscate la soare; sunt grosolane, disproporţionate, fără uniformitate în fason şi fără simetrie. După cum putem lesne observa, arta olăriei la dânşii era în copilărie.

Cea mai mare parte din vase sunt decorate cu incrustaţiuni, semi-reliefuri şi impresiuni, însă toate acestea fără regulă şi simetrie.

Incrustaţiunile ce se văd mai pe toate vasele sunt practicate de ascuţişul unui silex, sau a unei aschide de lemn, sau a vreunui os conic, sp. ex.: coarne de căprioară care se găsesc în mare cantitate, belemnită etc.

Semi reliefurile sunt formate din rotocoale de pământ lipite pe vase după plăcerea manufactorului, lăsându-le simple, sau imprimând pe dânsele vârful anularului, sau dunguindu-le cu incrustaţiuni. Forma acestor semi-reliefuri este dreaptă, curbă şi câteodată circulară însă neregulată. /567/

Impresiunile le făceau sau prin presiunea operată de vârful anularului sau a celor patru degete ale mânei, lăsând în asemenea mod imprimate urmele degetelor şi micile semi reliefuri sunt produse de spaţiul gol şi unghiulos al între-degitelor, voind printr-aceasta să facă a dispărea asprimile de prezintă lutul şi totdeodată a lăsa impresia urmei degitelor.

Staţionarii aceştia nu se îndestulau a fasona numai vase cu forme şi dimensiuni comune. În ce ţineau ei oare apa? Care putea fi oare vasul acela care să conţină apă în cantitate mai mare? Răspunsul ar fi într-adevăr foarte greu dacă n-ar exista probe care ne pun pe calea adevărului. Un vas mare, foarte grosolan, pe care-l întrebuinţau probabil pentru asemenea uz, l-am găsit lângă un cuptor într-o poziţie orizontală; mărimea lui este de 1 m, spre centru un perimetru de 1,50 m, la orificiu de 0,75 m şi la bază de 0,9 m, grosimea pereţilor de 0,03 m şi a fundului de 0,05 m; însă era astfel de sfărâmat şi bucăţile lui reduse la o aşa simplă expresie, încât m-am mulţumit a-l admira şi a lua notiţe de dimensiunile mai sus notate, căci interiorul lui fiind plin cu pământ, mi-a oferit mijlocul de a-l putea măsura. Ornamentul lui era numai impresia mânei, n-avea nici mănuşi, nici buze la orificiu. Un asemenea vas pe care noi îl vom numi *hydrie*, deoarece nu posedăm alţi termeni în limba noastră, a găsit şi d-nul Cesar Boliac la Zimnicea[15], după spusa d-lui şi eu însumi chiar am mai descoperit un asemenea vas în piscul Crasani[16], unde am executat cea dintâi explorаţie în 1870[17]; însă atât hydria de la Crasani, precum şi aceea de la Zimnicea aparţin unei epoce culte, pe câtă vreme aceasta este foarte grosolană.

Remarcăm pe un fragment că artizanul care l-a ornat i-a plăcut a-l decora peste tot cu bobiţe, a căror conicitate /568/ a dispărut prin apăsarea ce a trebuit să facă bobiţelor când manufactorul le-a lipit pe pereţii vasului <Figura 4-DC Planşa 23.6>. Acest mod de ornamentaţiune are multă asemănare cu aceea a vaselor din epoca de piatră din palafitele Helveţiei, descoperite de d-nul Gilièron la *Pont de Theile*[3] [18].

Afară de aceste ornamente care acoperă orificiul unora din vase şi purturul sau burta altora, se mai observă şi câte două urechi aşezate paralel una la alta. Alte vase şi mai cu osebire acelea care sunt largi la gură şi se termină sub formă conică, însă la fund turtite, au câte patru tortiţe cam pe la mijlocul vasului, poate că acestea servea spre a propti vasul către un *suport*. Câteodată se observă mici proiecţiuni găurite <Figura 4-DC Planşa 23.2> care serveau probabil pentru pasajul vreunei coarde de suspensiune.

Pentru vasele conoide la fund aveau *suporte* pe care le aşezau spre a nu cădea. *Suportul* este un object care are forma unei brăţări făcute din pământ <Figura 10-DC Planşa 30.27>, pe care arheologii francezi o numesc *torchére*. Dl Desor, în memoriul său asupra palafitelor Helveţiei ne reprezintă un asemenea suport clasat de dânsul a fi din epoca pietrei.

Dl Cesar Boliac mi-a afirmat că a găsit şi d-lui mai multe suporte din epoca de piatră.

[3] M. V. Gilliéron, Actes de la Societé Jurassiene d'Émulation, 1866.

Diferite caractere ce posed objectele lucrate în pământ, în os şi în piatră ale staţionarilor din Măgura Calonfirescu sunt cele următoare:

1. *Largi talere circulare* adânci la fund, având mare asemănare cu *lanxul roman* sau cu *cianacul* nostru;

2. *Vase circulare* puţin adânci, conoide la fund, au asemănare cu *paterele grece*; am găsit mai multe dimensiuni, de la 0,23 m; 0,25 m; 0,3 m circonferinţă. /569/

3. *Ulcele* largi la gură, de o rotunjime regulată şi cu fundul drept. Câteva au gura mai mică şi două ţâţe la mijloc găurite, care serveau a fi spânzurate cu o coardă.

4. *Cianace* având mare asemănare cu *patera* romanilor, cu direfenţa numai că acestea posedă câte un *'suport'*.

5. *Oale mari* având asemănare cu oalele noastre de astăzi.

6. *Vase* cu gât mic, strâmt, cu burta largă, conoidă spre bază şi cu fundul drept. Aceste vase sunt mai regulate în formaţiunea lor, simple, fără impresiuni, nici incrustaţiuni. Dimensiunile lor variază de la 0,23 m - 0,25 m circonferinţa; la centru de 0,16 m - 0,18 m; la gât, de 0,08 m şi de o grosime de 0,003 m - 0,004 m.

7. *Oale* semănând cu diota grecilor, cu orificiul larg, conic, cu mănuşi. Aceste vase erau aşezate pe suporte, căci n-au fundul atât de conic ca să poată fi înfipte în pământ, după cum făceau romanii cu *amforele* lor sau grecii cu *diota*.

8. *Capacele* au toate aceeaşi formă circulară şi conoidă cu mănuşa sau dreaptă sau unghiuloasă <Figura 7-DC Planşa 26.16>.

9. *Vase găurite* în fund, servind poate de pâlnii.

10. Torşere[4], brăţări de pământ servind a menţine vasele conoide la fund <Figura 10-DC Planşa 30.16>.

Celelalte objecte atât de pământ cât şi de os şi piatră le voi descrie în articolul viitor.

MODUL DE HABITAŢIUNE CARE PUTEAU SĂ-L AIBĂ STAŢIONARII DIN EPOCA A DOUA

Săpăturile executate în Măgura Calonfirescu ne-au pus neapărat la lumină vieţuirea intimă a unui trib întreg. Însă /570/ istoria ei se prezintă sub ochii noştri destul de misterioasă, pentru că nu putem afla mai cu exactitate moravurile şi acţiunile pe care ar fi putut să ni le relateze istoricii vechi; de aceea trebuie să observăm, să medităm objectele descoperite, formarea, uzul şi conexiunea lor cu ale altor ginţi a căror istorie există şi prin comparaţiuni raţionale să căutăm a o descifra. Prin asemenea mod numai putem, cu oarecare îndrăzneală, extrage din obscuritatea unde zăcea, descripţiunea destul de incompletă a vieţuirii, a obiceiurilor şi poate chiar a acţiunilor acestui trib. 'Relativ la epoca de piatră, zice Sir John Lubbock[5], arheologul lipsind de orice ajutor, însă despovărat în acel timp de concursul împiedicător al tradiţiunei, nu poate decât să urmeze procedurile, care au reuşit atât de bine geologului: astfel grosolanele ustensile de os şi de piatră ale epocilor trecute sunt pentru unul ceea ce rămăşiţele animalelor sunt pentru celălalt ... Dacă prin acelaşi procedeu noi voim să ajungem a înţelege lămurit antichităţile Europei, trebuie să le comparăm cu armele şi ustensilele grosolane cu care se servesc azi, sau se serveau chiar până mai deunăzi sălbaticii în celelalte părţi ale lumii. În realitate, originarul din insula Van Diemen şi americanul din sud sunt pentru anticar ceea ce *opossum*[6] şi *paresseux* sunt pentru geologi'.

Înainte dar de a începe descripţiunea formei locuinţelor acestor staţionari, voi parcurge în treacăt diversele moduri de habitaţiuni ale omului din epoca ante-historică descoperite de arheologii noştri, antice şi moderne ale sălbaticilor actuali. /571/

După cum ne conduce bunul-simţ, ajungem a crede că omul, chiar de la apariţiunea lui pe pământ, a trebuit neapărat să caute un adăpost oarecare în contra intemperiilor, mai sigur decât rudimentarele vestimente care-l acopereau. Fost-a el deviat din *goril*, *orang-utang* sau din maimuţă *cynocefală* şi prin transformaţiuni simţibile şi perfecţionamente graduale ajuns-a el la tipul actual, după cum susţin naturaliştii Lamarck, Carl Vogt şi Huxley; fost-a el descendentul modificat al vreunei forme preexistente, după cum menţine Darwin; sau că Dumnezeu, prin suflarea lui divină formatu-l-a

---

[4] Limba română lipsind de termenul acesta, am crezut de cuviinţă a lăsa cuvântul adoptat de arheologii francezi.

[5] Lubbock. - *L'homme avant l'histoire*. Trad. française par Ed. Barbier. - Paris 1867, pag. 336.

[6] *Opossum* este o specie de mamiferi din soiul sarigei paresseux; acest nume a fost dat de Cuvier la două mamifere: Bradipul Limaei şi o specie din soiul Maki.

pe el din lut, după cum ne atestă Biblia sacră; omul, animalul acela, repet, a fost înzestrat cel puţin cu instinctul de conservare ca şi animalele.

Când este timp urât, animalele se pun la adăpost sub un copac, într-o scorbură, într-o vizuină sau în vreo crăpătură de stâncă.

Furnicile îşi adună hrana pentru iarnă şi adăpostesc locuinţa lor prin mormane de pământ ca să-şi clocească ouăle; rândunelele cu ciocul îşi clădesc cuibul pentru prăsila lor; peştii îşi fac găuri prin malurile gârlelor ca să depună ouăle lor.

Ca şi animalele, omul, în primitivitatea lui, împins de acelaşi instinct natural de conservare şi de regenerare, a putut şi el să-şi imagineze vreun adăpost oarecare, vreo spintecătură de stâncă sau vreo scorbură pentru a se apăra în contra intemperiilor.

Cu toate acestea, omul n-avea el oare decât gândul de a-şi apăra corpul numai de greutăţile timpului? Oare nu-i trebuia lui să pună la adăpost atât familia cât şi modica lui avere, deşi compusă de ustensile de lut sau de os, de arme de piatră, de olărie grosolană şi de piei pentru îmbrăcămintea lui? Nu cred să-i fi fost atât de mult teamă de a vedea această avere a lui /572/ prăpădită de vânt sau de ploaie, cât putea să-i fie de a o asigura în contra rapacităţii altora.

Cea dintâi habitaţiune făcută de omul stabil care locuia în luncă va fi fost clădită cu nuiele, cu frunze de arbori şi de plante sau de trestie; la asemenea fireşti materiale de construcţiune te împinge a crede raţionamentul cel mai sever.

În localităţile acelea unde dominau munţi, omul primitiv locuia în crăpăturile stâncilor precum troglodiţii, coseenii din Asiria şi ligurii, după cum ne relatează istoricii vechi. Chiar actualmente, pe coastele sudice ale Arabiei, bichariechii şi siahpochii locuiesc prin crăpăturile de stânci.

Asemenea locuinţe naturale s-au descoperit în zilele noastre de către arheologi în diferite ţări, precum: la *Galeinreuth* în Bavaria[7], la *Kirkdale* în Englitera[8], la *Cro-Magnon* în Francia[9], la *Turfoos* în Belgia[10], la *Dâmbovicioara* în România[11] şi în mai multe localităţi.

Forma şi materialele de construcţiune au variat la diferitele popoare primitive.

În epoca neolitică şi chiar până la epoca de bronz, acei care locuiau pe lângă lacuri, spre a fi la un adăpost sigur, băteau taraci în mijlocul lacurilor şi pe dânşii stabileau casele lor de lemn. *Palafitele* din Elveţia, descoperite de dnii Keller, Desor, Mortillet şi alţi /573/ arheologi sunt dintr-aceste habitaţiuni lacustre clădite de omul primitiv. Dnii Strobel şi Pigorini au descoperit asemenea staţiuni lacustre şi în Italia şi alţi arheologi în *Bavaria*, *Carinthia*, *Pomerania*, *Francia*, *Englitera* şi nu e de mirare că s-ar putea găsi şi în *Ţara Românească,* care a fost totdeauna bulevardul celei mai mari părţi de popoare care s-au strecurat din Asia spre a se stabili în Europa. Acest sistem de habitaţiune era foarte sigur în contra năvălirilor, căci retrăgeau podul care unea casele lor din mijlocul bălţilor cu ţărmul şi astfel erau fireşte apăraţi de către apă.

Ca şi locuitorii primitivi din aceste localităţi, peonianii, după cum atestă Herodote[12], aveau habitaţiunile lor clădite pe lacul Prasias.

Jornandes[13] afirmă că anţii şi sclavinii locuiau de asemenea prin bălţi. "Actualmente oraşul Borneo este întreg clădit pe taraci; şi diferiţi călători au găsit asemenea locuinţe în Noua-Guinea, la Celebe, la Solo, la Ceram, la Mindanao, în insulele Caroline şi în alte localităţi"[14].

În Irlanda s-au descoperit un fel de insule artificiale numite *cranoge* sau *sockaded island* (insule palisadate); aceste habitaţiuni lacustre, după cum zice Sir John Lubbock, sunt mai recente decât cele din Helveţia şi formaţiunea lor constă în a bate taraci în mijlocul bălţilor şi a grămădi peste acestea pământ şi pietre, astfel încât formau ca o măgură deasupra apei[15].

Măguri de acestea, stabilite prin mijlocul bălţilor, însă nu formate ca cranogele, am descoperit eu însumi în districtul Teleorman: la *Olteni*, *Balaciu*, *Licuriciu*, *Zâmbreasca* etc.; putem enumera între acestea şi Măgura Calonfirescului, căci /574/ pe atunci apa Vedei curgea printre malurile ei primitive şi astfel înconjura şi măgura aceasta.

---

[7] J. F. Esper. - 1774.
[8] Buckland. - *Reliquiae diluvianaee*, 1823.
[9] L. Lartet, *Une sepulture de troglodytes du Perigord* (Bull. Soc. Anthrop. de Paris, 2 série, t. III, p. 337, 1868).
[10] Dupont. Mèm. Acad. Roy de Belgique, t. XXI, 1867.
[11] Autorul explorând această cavernă în 1869, a descoperit oseminte învelite cu un culcuş de carbonată de calce.
[12] Herodote. - *Terpsichore*, V, 14.
[13] Jornandes. - *De origine actuque Gothorum*, Paris, C. L. F. Panekoucke, 1843.
[14] John Lubbock. - *L'homme avant l'histoire*. Trad. fr. - Paris, 1867, p. 127.
[15] Wilde. - *Catalog*, Vol. 1, p. 220.

Herodote spune că nasamonii, popor din Libya, formau locuințele lor mobile, cu îngrădituri de trestie şi cu foi de aişor[16]. Tot acest autor afirmă că casele, templele şi zidurile din oraşul budinilor - *Gelona*, erau clădite numai cu lemne[17]. Salustiu atestă că numiții îşi formau locuințele lor cu paie, trestie şi nuiele.

Acest mod de construcțiune există chiar azi la popoarele barbare din Africa, după cum le descrie Speck, Grant şi Livingstone.

Fitzroy[18] făcând descripțiunea covergelor sau *toldos* ale patagonilor, zice că: 'au forma rectangulară, o lungime de 10-12 picioare[19], o profunzime 10; dinainte 7 picioare înălțime şi 6 la spate. Clădirea constă în furci înfipte în pământ la extremități, ca să aşeze pe dânsele grinzile şi peste acestea bârne, pentru a forma acoperişul, care este făcut cu piei de animale cusute bine, ca nu vântul sau ploaia să poată pătrunde...'. *Wigwamele* indienilor *piei-roşii* sau colibele lor sunt clădite cu pământ şi cu lemne, iar acoperişul este făcut cu scoarță de copaci. Covergile *polynesianilor* sunt formate cu aceleaşi materiale ca şi ale pândarilor noştri de câmp.

Este de observat că cu cât popoarele au fost mai barbare, cu atât au fost, ca şi animalele, mai adstrânse de pământ; locuințele lor în proporțiuni foarte minime şi nu mult aridicate de la pământ; se adăposteau prin gropi acoperite cu paie, cu băligar, /575/ cu piei de peşti în părțile boreale spre a se prezerva de intemperii. Cu cât necesitățile vieţuirii au crescut, cu atât şi facultățile omului au început să se dezvolteze; inteligența, acel foc sacru cu care este înzestrat omul, s-a pus în mişcare; din momentul acela şi imaginațiunea armelor şi instrumentelor de piatră, până ce, descoperindu-se arama şi apoi fierul, va veni un Tubalcain care va începe a lucra aceste metale. Atunci inteligența începând a se dezvolta cu aceste descoperiri folositoare şi imaginațiunea omului s-a înălțat cu un grad mai sus, până a ajuns gradat la sfera aceea permisă numai omului de către Dumnezeu.

Germanii cei vechi, după atestațiunea lui Tacit, aveau pentru locuința lor de iarnă gropi făcute în pământ şi acoperite cu băligar; acest mod de habitațiune îl observăm azi însă într-un mod mai cultivat la țăranii noştri din mai multe districte.

Locuințele galilor erau făcute cu stâlpi şi îngrăditură, tencuite pe dinăuntru şi pe dinafară cu pământ frământat (*Lutea edificia*); acoperişurile erau formate cu craci de stejar acoperite cu trestie sau cu paie tocate şi amestecate cu lut.

În timpii noştri, *mincopii* care locuiesc insulele *Andaman*, după descripțiunea doctorului Mouatt şi profesorul Owea îi consideră ca 'fiind poate poporul cel mai primitiv, acela care ocupă cel mai din jos grad al civilizațiunii umane'. Covergile lor sunt formate din patru stâlpi; cei dinainte au 6-8 picioare înălțime şi cei de la spate n-au decât unul sau două picioare. Aceste covergi sunt deschise pe laturile lor, în forma covergilor pândarilor noştri de câmp, şi acoperişul este făcut de foi de bambu sau de finic strâns legate între ele.

Căpitanul Cook, în voiajul său din Oceanul Pacific, ne dă descripțiunea habitațiunilor *kamciadililor*: 'Sapă în /576/ pământ, zice el, un cuadrilater de şase picioare profunzime având dimensiuni proporționale cu numărul persoanelor care-l vor locui. În interior bat în pământ, la distanțe convenabile, stâlpi pe care aşează curmezişurile destinate spre a susține acoperişul format de căpriori proptiți dintr-o parte pe pământ şi dintr-alta pe curmezisuri. Intervalele dintre căpriori sunt astupate cu snopi groşi de trestie şi totul este acoperit cu gazon, ceea ce dă exterioramente unui *yurt* (numirea kamciadală a acestei locuințe) aspectul unui muntişor rotund şi puțin înalt. Pe la mijlocul yurtului lasă o gaură care servea de uşă, fereastră sau de coş'.

Asemenea habitațiuni le posedă azi, din timpii cei mai depărtați, o mare parte din locuitorii districtului Teleorman şi din alte districte ale țării noastre în partea luncilor, unde nu numai fiindcă materialul lipseşte şi prin consecință prea scump, dar fiindcă iarna sunt mai adăpostiți de viscol şi mai la căldură şi vara, în contra, se află mai la răcoare. Aceasta îşi are explicațiunea ei: pământul fiind congelat iarna, gazul carbonic ce emană dintrânsul nu se poate evapora, pe câtă vreme vara toate interstițiile lui fiind libere şi prin consecință poroase, gazul carbonic se evaporează în aer şi în contra absoarbe mare cantitate de hidrogen, ceea ce menține răcoarea.

Cu toate acestea, există o mare diferență între yurtul kamciodal şi bordeiul țăranului nostru. Iacă sistemul clădirii bordeielor: țăranii noştri fac în pământ o excavațiune cuadrilatură profundă de 1,5 m, largă de 4 m şi lungă de la 8-10 m; prin mijlocul lungimii cuadrilaterului înfig în pământ patru

[16] Herodote. - *Melpomene*, CXC.
[17] Idem. - id. CVIII.
[18] Fitzroy. - *Voyage of the Adventure and Beagle*.
[19] Piciorul englez echivalează la 0 m, 30,479.

furci, două centrale mai înalte şi celelalte două aproape de pereţi, paralele de înălţimea lor; pe aceste furci stabilesc curmezişurile; apoi împrejurul bordeiului, la suprafaţa pământului, aşează grinzi pe furcoaie bătute în /577/ pământ, care servesc a susţine căpriorii instalaţi pe acestea şi pe curmezişuri; deasupra grămădesc coceni sau snopi de trestie într-un mod sistematic peste paie şi apoi pământ. La mijlocul bordeiului lasă loc pentru uşă, cam în faţa acesteia formează vatra şi deasupra ei corlata care se împreună cu coşul: lângă vatră se face o despărţire lucrată cu cărămizi, care serveşte pentru a forma odaia de culcare a lor, unde se află şi soba care îşi are gura ei în partea vetrei, astfel încât soba le serveşte şi pentru încălzitul odaiei de culcare şi pentru a coace pâinea lor; această odaie are o uşă mai mică şi două ferestrui cu geam, cu ţiplă sau cu hârtie. Uşa exterioară a bordeiului este protejată în contra intemperiilor printr-un acoperiş mic cu paie, susţinut pe două furci şi spaţiile goale îngrădite cu nuiele şi lipite cu humă. În dreapta şi în stânga acestei intrări pe care ei o numesc *gârlici*, formează două bănci de pământ lipite cu humă într-un mod regulat; acestea, vara, le servesc ca pat. Construcţiunea terminată, femeile acoperă cu humă toate interstiţiile pereţilor şi tavanului.

'Pe platouri, prin rărişti, pe malurile gârlelor, zice d-nul Henri Martin[20], se formau o mulţime de burgade mari. Din timpii cei mai depărtaţi, pretutindeni pe unde le permitea natura locurilor, gallii se aglomerau totdeauna în unire: c*lanul*, comuna primitivă, de bunăvoie se grămădea într-o singură ceată. Pe ici pe colo apăru împrejmuiri fortificate, un fel de tabere retranşate, unde se retrag populaţiunile cu vitele lor în timp de resbel. Spre nord, aceste spaţii de refugiu sunt ascunse prin desişurile pădurilor şi pe ostroavele din bălţi...'.

Cele dintâi urbe, zice d-nul Alfred Maury[21], au avut de origine o simplă agregaţiune de bordeie stabilite adeseori /578/ la poalele sau în jurul unui loc fortificat naturalmente, care le putea servi de refugiu locuitorilor precum *larisele*[22] pelasgilor, *acropolele*[23] vechilor heleni, *arcele*[24] italioţilor şi *oppidele*[25] gallilor.

Tribul care locuia în Măgura Calonfirescului alesese neapărat acest loc fortificat naturalmente ca şi pelasgii, helenii cei vechi, italioţii etc., unde-şi clădise bordeiele sau mai bine covergile lor spre a fi mai la adăpost de rapacităţile năvălitorilor şi ale fiarelor sălbatice. Dacă mă aventurez a mă pronunţa cu atâta îndrăzneală asupra sistemului de habitaţiune ce ar fi putut avea aceşti staţionari pe care i-am clasat în epoca pre-historică, aceasta provine din cauza probelor evidente ce am axtras din această explorаţie. Căci, în caz contrar, pentru ce atâtea cuptoare formate pe laturile acestei imense măguri? Pentru ce în faţa fiecărui cuptor se afla câte un spaţiu bătătorit? La ce serveau parii înfipţi în jurul locului bătătorit, cu vremea reduşi în cărbune? Toate acestea nu pot fi oare pentru noi indicii evidente că locul bătătorit reprezenta oarecum ocolul habitaţiunii şi stâlpii propteala unui acoperiş oarecare? Spaţiul bătătorit, care se observă în faţa fiecărui cuptor, a fost probabil format prin presiunea adeseori repetată a picioarelor acelora care locuiau în aceste covergi sau colibe. Cea mai mare parte din objecte se găsesc în acestea ocoale, ci nu răspândite. Dacă comparăm azi aceste ocoale bătătorite cu ale sălbaticilor şi mai bine cu ale /579/ ţăranilor noştri din Teleorman, atunci acestea n-au fost, după cum am spus deja, decât spaţiul acoperit de covergă.

Pe aproape de Dieppe s-au descoperit asemenea ocoale bătătorite: tradiţiunea le numeşte *Citê de Limes*[26]. Această cetate era protejată de un şanţ îndoit. Dinspre est, pe lângă şanţul exterior, s-au descoperit ocoalele de pământ bătătorit ale unui număr oarecare de locuinţe având o formă rotundă. Aceste ocoale fiind explorate, s-au găsit topoare de piatră, olărie grosolană etc., indicând o epocă de tot primitivă.

Aşadar, ca să conchidem, staţionarii din Măgura Calonfirescu au locuit pe această măgură ca anţii şi sclavinii, sau ca cei care ocupau larisele, arcele, acropolele sau oppidele, însă acestea erau cetăţi, pe câtă vreme staţiunea de pe Măgura Calonfirescu nu putea fi decât o burgadă. Cât pentru locuinţa lor, deşi menţin că a avut forma unei colibe sau covergi, cu toate acestea las şi la apreciaţiunea domnilor arheologi spre a se pronunţa asupra acestui punct.

---

[20] H. Martin. - *H-re de France* - Libr. Furne. Paris 1855, pag. 32.
[21] Alfred Maury. - *La terre et l'homme*. Libr. Hachette. - Paris 1869.
[22] *Larisa.* - Nume comun dat tuturor oraşelor vechi fondate de pelasgi şi care cel mai renumit era în Thracia, pe râul Peneu, care există şi azi.
[23] *Acropola*. - Oraş înalt, citadelă a Atenei, vecină cu Colina Areopagului, era Acropolă prin excelenţă.
[24] *Arcele.* - Cetăţi clădite pe coline, pe situaţiunile cele mai dominante.
[25] *Oppidele*. - Pieţe fortificate, centre de fortificaţiune care sunt nu numai protejate de grămezi de arbori tăiaţi şi de gratii, dar încă înconjurate cu şanţuri şi metereze.
[26] Henri Martin. - *H-re de France*. Paris 1855.

MĂGURA CALONFIRESCU
(EXPLORAŢIUNE ARCHEOLOGICĂ)
(Urmare şi fine[27])[19]

A DOUA EPOCĂ

ALIMENTAŢIUNEA STAŢIONARILOR DIN ACEASTĂ EPOCĂ

În această epocă a Măgurei Calonfirescu, observăm o mare cantitate de oase de diferite animale, arse în interiorul cuptoarelor şi nearse prin jurul lor.

Aceste oase sunt rămăşiţele cerbului, căprioarei, porcului mistreţ, boului, calului, oaiei şi cânelui, toţi din rasa comună asemănătoare cu aceia de azi ai ţării noastre. Animalele acestea le serveau, se vede, parte pentru uzul lor de transportare şi parte pentru alimentaţiunea lor. /623/

După toate aparenţele, arsătura oaselor provine dintr-un caz intenţional; căci, după cum zisei mai sus, numai oasele dinăuntrul cuptoarelor sunt arse: aceasta ne aduce a crede că acestea, nefiindu-le utile, le lepădau în foc, iar pe celelalte, servindu-se cu dînsele, le întrebuinţau şi restul îl aruncau pe alăturea cu bătătura colibei lor. N-are cineva decât să observe cu minuţiozitate, pe lângă fiecare cuptor, specia oaselor nearse şi va fi pătruns că acestea erau alese dinadins pentru formarea uneltelor lor.

Afară din carnea animalelor de mai sus, ei se mai hrăneau cu scoici şi cu peşte, ce scoteau din apa Vedei.

Deşi mai în toate cuptoarele se găsesc cochilii de scoică, însă într-un cuptor am găsit o aşa mare cantitate de cochilii de scoică şi oase de peşte, încât am fi reduşi a crede că aci a fost un loc public unde se adunau mai mulţi pentru a se ospăta numai cu peşte şi scoici; căci nu se găseşte niciun fragment de os de cuadruped care ar putea să ne schimbe părerile.

Hrana acestor staţionari nu se compunea numai din carnea animalelor, din peşte şi din scoici, ei mai aveau ajutor şi de la vegetale pe care neapărat că le şi cultivau. Pe flancul stâng al măgurei, la adâncimea de 5,25 m, am găsit într-un cuptor o oală conţinând ca la o oca de linte carbonizată şi lângă acest cuptor, într-o sfărâmătură de oală, mei carbonizat. Asemenea mei am mai găsit la Balaciul-Pădureţ[20] în mare cantitate şi la Piscul Crasani din districtul Ialomiţa.

Ţăranii noştri de azi din districtul Teleorman, Vlaşca, Ialomiţa şi mai multe alte districte ale ţării noastre, în lipsă de porumb, îşi fac de preferinţă mămăliga din mei pe care o şi numesc *uruială*. /624/

Seminţele acestea provin, după cum ştim, din India, şi le serveau nu numai pentru alimentarea lor, dar încă întrebuinţau paiele pentru hrana vitelor, acoperişul covergelor şi pomostitul interior al cuptoarelor (amestecau lutul cu paie ca să fie mai solid).

După cum vedem, de la aceste staţionări şi până în zilele noastre nu s-a adus nicio modificaţiune în susbstanţele alimentare; şi atunci ca şi acum, în privinţa gastronomiei nu se ştia mai mult decât a fierbe şi a frige carnea; mâncau ca să se hrănească precum fac şi ţăranii noştri actuali.

OBJECTELE DE PĂMÂNT, DE PIATRĂ ŞI DE OASE

Objectele de pământ:

Afară din objectele citate în art. precedent[28], am mai descoperit şi altele de pământ nemenţionate încă, de piatră de diferite formaţiuni stâncoase şi de oase de diverse animale, pe care le voi descrie mai la vale:

1°. *Doi idolaşi* de pământ care le serveau poate de jucărie copiilor (această opiniune este emisă de dnul Cesar Bolliac[21]);

2°. *Fluiere* de pământ având forma unei pere găurite la vârf şi goale în interior <Figura 5-DC Planşa 24.12>[22];

3°. *Greutăţi* de pământ cam triunghiulare, cu inscripţiuni pe dânsele, având forme geometrice <Figura 8-DC Planşa 28.20, 22-23; Figura 11-DC, Planşa 31.28>. Lucru straniu, comparând aceste inscripţiuni cu vechile caractere runice observăm întrînsele o mare analogie cu acestea[23];

4°. *Zburători* de praştie de formă cilindrică şi conică la vârf;

---

[27] Vezi 'Revista Contimporană', No. 6.
[28] Vezi 'Revista Contimporană', pag. 1870 (sic!).

5°. *Figurine* având forma unui corp decorat cu bobiţe pe picere, pe braţe şi pe cap <Figura 8-DC Planşa 28.19>. Un asemenea object am mai găsit /625/ şi la Balaciul-Pădureţ. Se vede că ei întrebuinţau acestea drept ornament.

Objectele de piatră[29]:

1°. *Cuţite* de silex, atât întregi cât şi bucătăţite, în număr de 200 <Figura 8-DC Planşa 28.18; Figura 11-DC Planşa 31.31>;

2°. *Răzători* de silex;

3°. *Noduri* sau *mătci* de silex din care extrăgeau răzuitorile şi cuţitele;

4°. *Un lustruitor* de porfir;

5°. *Un pisălog* de granit <Figura 10-DC Planşa 30.27>;

6°. *Răşniţe şi răşnitoare de granit*;

7°. *Un object rotund* şi găurit la mijloc având forma unui *nasture* concav <Figura 5-DC Planşa 24.11>[24];

8°. *12 sburători de praştie* de quartz, granit şi feldspath;

9°. *O daltă* de piatră ruptă <Figura 11-DC Planşa 31.30>.

Objectele de os:

1°. *Coarne* de căprioare şi de cerb ascuţite la vârf prin frecătură pe piatră, care le serveau poate drept sule;

2°. *O rondea* estrasă din părţile osoase ale animalelor, numite *iliace*, găurită la mijloc. (D. Bolliac menţine că acesta a servit drept ornament de gât);

3°. *Două metacarpe* (cele patru oase care compun palma omului), frecate la extremităţi şi afectând forma triunghiulară. Asemenea metacarp lucrat am găsit şi la Zâmbreasca[25]; /626/

4°. *Belemnite* din clasa "Belemnites acutas", care le serveau, poate, ca sule.

5°. *Scoici comune*, însă mai mult pe lângă stratul argilos-plastic, la profunzime de 7 m.

6°. *Un fildeş* mic redus în carbonată de calce.

Toate aceste objecte descoperite au servit neapărat acestor staţionari atât pentru uzul lor interior cât şi exterior.

CONCLUSIUNE

Am observat cu foarte mare interes că staţionarii aceştia n-au putut fi originari din partea locului: objectele găsite chiar ne fac să întrevedem aceasta: *râşniţele, cuţitele, răzătoarele, pisăloagele* etc. formate din granit sau quartz nu puteau fi extrase decât din regiuni unde există stânci graniticoase. De unde le aduseseră ei oare? Din Balcani, din Carpaţi sau din regiuni mai depărtate precum din Asia? Asupra acestui punct, fiind de resortul geologiei, nu pot să-mi dau nici o părere şi las pe d-nii geologi, dacă pot, să aducă o lumină în întunericul unde mă aflu. Piesele toate le posed[26] şi sunt gata a le oferi spre a face comparaţiunile d-lor necesare. Tot ceea ce ştiu este că în localitatea unde se află Măgura Calonfirescu nu numai că nu se află cea mai mică urmă de stâncă graniticoasă, dar nu există pe suprafaţa pământului nici măcar vestigiul vreunei stânci oarecare.

Cu cât explorăm această măgură, cu atât suntem pătrunşi de curiositate. *Sulele* acestor staţionari, după cum am relatat mai sus, sunt compuse din coarne de căprioară şi din oase; însă ceva straniu este că s-a servit drept acestea cu *belemnitele*. Ce caută /627/ în cuptoarele lor belemnitele? Sunt oare aduse, după cum cred mulţi, printr-un efect al naturii? Eroare: natura, deşi extravagantă câteodată, însă este şi dânsa condusă de legile ei, pe care nu le violează!

Este posibil ca aceşti staţionari, înainte de a se stabili pe această măgură, au parcurs prin regiuni jurasice, le-au găsit din întâmplare şi le-au adunat pentru a le întrebuinţa după cum am văzut.

Ştim foarte bine, şi geologia confirmă aceasta, că Carpaţii posedă straturi stâncoase de formaţiune graniticoasă şi jurasică[30], de unde au putut extrage granitul, porfirul, silexul etc.

Aceasta ne-ar face să credem că ei sunt veniţi din nordul Europei; însă meiul şi lintea descoperite în cuptoarele lor şi care sunt producte indigene din India ne opresc de a emite această opiniune. Presupunând că staţionarii din Măgura Calonfirescu au venit din nordul Europei, nu au putut

[29] După cum am bănuit că aceste objecte au putut să le serve, asemenea le-am dat şi noi denumiri comune. Am urmat ordinea archeologilor francezi, englezi etc.

[30] *A Herkules fürdő irta*, Munk Manó, Pest, 1872.

aduce cu dânşii aceste seminţe; admiţând şi cazul contrariu că le-ar fi adus chiar din acele regiuni, şi atunci nu au putut să le posede decât din Asia, de unde îşi trag originea lor.

Aşadar din acest slab punct putem rezolva o foarte minimă parte din problemul nostru că: staţionarii aceştia făceau parte din *ramura aryannă*[27].

Atât prin descifrarea semnelor încrustate pe greutăţile de pământ menţionate mai sus, cât şi prin compararea objectelor descoperite în mai multe localităţi din ţară, atunci numai vom putea să ne pronunţăm mai cu siguranţă asupra originei lor. Până atunci nu pot emite nicio opiniune, decât aceea asupra primitivităţii objectelor casnice ale acestor staţionari. /628/

Poate că explorând cu desăvârşire toată măgura, să mai descopăr objecte care, prin revelaţiunile lor intime, mi-ar putea denunţa vreo epocă oarecare; atunci, ajungând la scopul meu, voi fi sigur că nu sunt departe a pune mâna pe adevăr. Până acum sunt fericit că posedăm o scânteie, deşi slabă, asupra vechilor locuitori din această măgură, însă aceasta ne va servi poate a aprinde focul adevărului şi a încălzi puţin corpul istoriei noastre atât de rece!

Mă rezum dar şi zic că până la terminarea exploraţiunei a întregii măguri[28], nu pot decât să menţin părerea că staţionarii din Măgura Calonfirescu din a doua epocă *nu sunt originari din această localitate, că au fost stabili iar nu nomazi şi că fac parte din ramura aryannă*.

Notele editorului

[1]. Material publicat în trei numere ale periodicului 'Revista contimporană. Litere, arte, şciinţe' (Bucureşti) din anul 1873 (anul I): nr. 2, p. 147-152; nr. 6, p. 556-580; nr. 7, p. 623-628. Deşi extrem de interesant şi evocator pentru începuturile cercetărilor arheologice româneşti de teren (poate fi considerat primul raport arheologic românesc în urma explorării unui sit preistoric), articolul 'Măgura Calonfirescu' este puţin cunoscut şi utilizat de preistoricieni. Singurele referiri şi un rezumat, la Păunescu 2003: 63-64, care însă nu consultă varianta publicată de Butculescu, ci manuscrisul acestuia de '50 de file (tip caiet obişnuit)', păstrat în arhiva fostului Muzeului Naţional de Antichităţi (Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' din Bucureşti). Astăzi, valoarea acestui material este cu atât mai mare cu cât a devenit, cu certitudine, o raritate bibliofilă: mai poate fi consultat numai la Secţia Microfilme a Bibliotecii Academiei Române. În re-publicarea acestui important articol am respectat în cea mai mare parte lexicul şi sintaxa autorului, intervenind tacit, fără a impieta asupra fluenţei textului, numai acolo unde unele formele gramaticale şi punctuaţia nu mai corespundeau rigorilor actuale. Am respectat grafia autorului în privinţa denumirii autentice a sitului: 'Măgura Calonfirescu' şi nu adaptat normelor actuale din care ar fi rezultat 'Măgura Calomfirescu', denumire pe care situl n-a avut-o în epoca în care a fost explorat de Butculescu. Paginaţia din 'Revista contimporană' am marcat-o între două bare oblice, în text (ex.: /147/). Notele autorului au fost păstrate la subsolul paginii, ca şi în publicaţia iniţială, cu singura deosebire că li s-a dat o numerotare continuă şi nu fragmentată, pentru fiecare pagină, cum este în original. De asemenea, am păstrat sublinierile pe care autorul le-a făcut în text prin italice. Notele autorului sunt marcate în text cu paranteze drepte (ex.: [1]). Trimiterile la ilustraţie ne aparţin, marcate cu paranteze unghiulare (ex.: <Figura 1.1>). Pentru ilustrarea textului am folosit şi planşele desenate de Butculescu în albumul *Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în exploraţiunile mele*, ilustraţii preluate de pe www.cimec.ro.

[2]. Dimitrie C. Butculescu (1845-1916) este unul dintre pionierii arheologiei româneşti. Autodidact în domeniul arheologic (studiile sale definitivate la Colegiul Sainte Barbe din Paris au fost orientate către economie), el a beneficiat iniţial de îndrumarea şi sprijinul constant oferite de Cezar Bolliac, în special în privinţa cercetărilor de teren. Primele preocupări arheologice evidente ale lui Butculescu se înregistrează în anul 1867, când începe explorarea 'Măgurii Calonfirescu'. Trei ani mai târziu, în 1870, devine ataşat al Comitetului Arheologic din Bucureşti, pentru ca în 1876 să fie numit membru cu drepturi depline în acest organism profesional sau mai bine zis asociaţie de amatori. Cariera arheologică a lui Dimitrie C. Butculescu se va întinde pe durata a aproape două decenii, făcând săpături în 14 situri din Muntenia, Oltenia, Moldova şi Dobrogea. Această intensă activitate arheologică de teren a stat la baza constituirii unei importante colecţii de antichităţi, în mare parte risipită după moartea sa. Pentru o privire de ansamblu asupra activităţii arheologice a lui Dimitrie C. Butculescu, a se vedea, în special, Păunescu 2003: 58-64 şi Butculescu 2009 (2010): 9-36.

[3]. 'Măgura Calonfirescu' sau 'Gorgan' - aşezare preistorică de tip tell (cultura Gumelniţa - eneolitic) situată în secolul al XIX-lea în hotarul moşiei familiei Butculescu (Ţânţăreanu 2008: 169, 171). Astăzi, în localitatea Ţigăneşti, comuna Ţigăneşti, jud. Teleorman. Vezi: Pătraşcu 2002a: 26, nr. catalog 62; Ştefan 2010: 109, nr. catalog 243.

[4]. Autorul nu precizează care sunt anii de săpături la care face referire, dar aceştia sunt, oricum, mai mulţi de cei 'aproape trei' socotiţi de el. 'Măgura Calonfirescu' reprezintă debutul lui Dimitrie C. Butculescu în arheologie, primul sondajul înregistrându-se în 1867, la un an de la revenirea sa în ţară după studiile pariziene. Urmează o nouă campanie în 1868, pentru ca în vara lui 1869 să-l secondeze în explorarea sitului pe Cezar Bolliac, de curând numit preşedinte al Comitetului Arheologic din Bucureşti [Măndescu 2001: 18; Butculescu 2009 (2010): 13-14]. Cum tellul se afla pe moşia familiei sale, Butculescu continuă săpăturile în fiecare an, în perioada 1870-1873. Anii exploraţiunilor sale la 'Măgură' pot fi reconstituiţi şi din însemnările autografe de pe marginea planşelor cu 'desenuri colorate' (Figurile 4-11): 1868-1873, fără întrerupere, precum şi din explicaţia unui desen înfăţişând propriile săpături (Figura 3/1), unde, însă, anii 1870 şi 1873 nu mai sunt menţionaţi: '1867, 68, 69, 71-72'.

[5-6]. Numerotarea 'epocilor' de pe 'Măgura Calonfirescu', aşa cum o face Butculescu, nu respectă cronologia lor, ci ordinea în care au fost reperate de descoperitor. 'Întâia epocă' reprezintă, în realitate, cea de-a doua fază a locuirii 'Măgurii' (evul mediu), iar 'a doua epocă' este faza preistorică a sitului (cultura Gumelniţa).

[7]. Autorul este la curent cu bibliografia arheologică de primă mână a epocii, în care se remarcă volumul fundamental al contemporanului său, Sir John Lubbock 1st Baron of Avebury (1834-1913), lucrare tipărită la Londra cu doi ani înainte ca Butculescu să-şi înceapă exploraţiunile la 'Măgura Calonfirescu' (Lubbock 1865). Format la Paris, francofon, Butculescu utilizează intens pentru studiul său ediţia franceză a cărţii lui Lubbock, apărută în 1867 la Paris (Lubbock 1867).

[8]. Această piesă ceramică nu este medievală, ci aparţine cu siguranţă tellului gumelniţean. Numeroasele analogii, întâlnite din neolitic şi până în epoca bronzului, sunt uneori impropriu denumite 'strecurători'; serveau mai degrabă drept dispozitiv pentru fumigaţii, în apropierea unei surse de foc, dovadă fiind urmele de ardere secundară, fum etc. întâlnite mai ales la interior.

[9]. Butculescu nu precizează autorul citat şi sursa citatului la care face referire.

[10]. Este evident că Butculescu amestecă în această prezentare piese de inventar arheologic aparţinând ambelor etape de locuire a sitului. De exemplu, ceramica, pe care o consideră ca provenind din etapa medievală de locuire, este sigur gumelniţeană, ca şi acel 'object având forma unui <r>' - capătul unui ac de cupru aparţinând tipului 'cu volute' (Mareş 2002: 135, Planşa 11: 1-9, 12).

[11]. Partea a doua, publicată în 'Revista contimporană. Litere, arte, şciinţe', anul I, 1873, nr. 6, p. 556-580.

[12]. Aceste 'cuptoare' nu erau altceva decât locuinţe de suprafaţă incendiate.

[13]. Aşadar, inventar obişnuit pentru locuinţele gumelniţene.

[14]. Nu trebuie să ne mire faptul că Butculescu se gândea în mod real la posibilitatea descoperirii unor obiecte de fier sau de bronz în aşezarea preistorică. Să nu uităm că articolul este tipărit în 1873, fiind redactat cel mai târziu la începutul deceniului opt al secolului al XIX-lea, când la noi nu putea fi vorba de o sistematizare riguroasă a epocilor arheologice (în epocă, unele încercări în acest sens, în care se fac simţite inevitabilele doze de fantezie, ambiguitate şi echivoc, îi aparţin lui Bolliac - cf. Măndescu 2001: 24-5).

[15]. Este vorba de frumosul vas de tip pithos decorat cu rozete şi călăreţi descoperit de Cezar Bolliac pe 'Câmpul Morţilor' de la Zimnicea, în vara anului 1871 (Măndescu 2001: 19, 23; Măndescu 2009: 206, fig. 3; 6.1; 7.62) şi publicat de descoperitor la începutul anului următor (Bolliac 1872: 3-4).

[16]. Nu dispunem de alte informaţii privind această descoperire. Oricum, vase mari de tip pithos, precum cel descoperit de Bolliac la Zimnicea, sunt necunoscute la Piscul Crăsani, deşi aşezarea are urme de locuire din sec. IV-III a. Chr. (Conovici 1986: 136). E posibil ca Butculescu să facă aici referire la acel "mare vas de pământ" descoperit la Piscul Crăsani de proprietarul locului, Tache Lehliu, înainte de 1870, an când acest vas ('cel mai mare care s-a găsit până acum întreg la noi') intră în colecţia lui Bolliac (Andrieşescu 1924: 3).

[17]. Aşezarea getică de tip dava de la Piscul Crăsani (Crăsanii de Jos, com. Balaciu, jud. Ialomiţa). În postura de proaspăt ataşat al Comitetului Arheologic din Bucureşti, Butculescu execută în vara anului 1870 primele săpături arheologice în acest sit (unde se va întoarce pentru un mic sondaj, în vara anului 1876), la iniţiativa lui Cezar Bolliac [Bolliac 1870: 1-2; Andrieşescu 1924: 2-5; Măndescu 2001: 26; Butculescu 2009 (2010): 15-17], cu rezultate remarcabile (Bolliac 1870: 2; Odobescu 1887: 273-4).

[18]. Eroare de redactare sau de tipar. Butculescu se referă, de fapt, la săpăturile executate la Pont de Thièle de Victor Gilliéron, profesor la colegiul din Neuveville, publicate în 1862 (Gilliéron 1862).

[19]. Partea a treia, publicată în 'Revista contimporană. Litere, arte, şciinţe', anul I, 1873, nr. 7: 623-8.

[20]. Tellul gumelniţean de la Balaci (jud. Teleorman) este cercetat de Butculescu în două campanii succesive, în anii 1871 şi 1872, în contextul distrugerii sitului de lucrările de construire a şoselei Piteşti - Turnu Măgurele (cf. Pătraşcu 2002b: 35).

[21]. Butculescu numeşte 'idolaşi' elementele de plastică zoomorfă [Butculescu 2009 (2010): 84-85, Planşa 5.2-3]. De remarcat opinia lui Bolliac, pe care o adoptă şi autorul articolului, figurinele fiind considerate simple jucării, fără vreo conotaţie de cult sau ritualică.

[22]. Coroborând descrierea textuală a piesei şi ilustraţia, rezultă că avem de a face probabil cu o piesă ceramică dintre cele numite 'zornăitori' sau 'pudriere', destul de frecvente în siturile gumelniţene.

[23]. 'Greutăţi' de lut ars pentru războiul de ţesut şi pentru plasele de pescuit, în formă de trunchi de piramidă cu marginile rotunjite sau în formă ovoidală, cu partea superioară perforată, decorate cu motive incizate. Asemănarea semnelor incizate pe aceste piese cu runele este, evident, o exagerare a autorului, în spiritul epocii. Pentru decorul acestei categorii de piese gumelniţene, cu referiri directe la cele descoperite de Butculescu la 'Măgura Calonfirescu', a se vedea Marinescu-Bîlcu 2007: 87, fig. 1; 5.2.

[24]. Aşa-zisul 'nasture' este, de fapt, un pandantiv discoidal concav din lut.

[25]. Tellul gumelniţean de la Zâmbreasca (jud. Teleorman) era situat pe una din moşiile familiei Butculescu. Autorul face aici săpături în anii 1870-1871 şi 1873 (Dumitrescu 2005-2006: 175).

[26]. Aceasta era şi una din motivaţiile importante ale călătoriilor şi explorărilor arheologice, şi anume constituirea unei cât mai bogate şi remarcabile colecţii particulare de antichităţi. Cu cele peste o mie de piese arheologice din colecţia personală (cf. Păunescu 2003: 61-3), Dimitrie C. Butculescu se număra printre marii colecţionari ai epocii, alături de pasionaţi precum C. Bolliac, D. A Sturdza, N. Kretzulescu, M. Kogălniceanu etc.

[27]. Afirmaţia îşi relevă uşor o explicaţie dacă o plasăm în contextul antisemitismului declarat şi manifest al lui Butculescu [cf. Butculescu 2009 (2010): 27, 30].

[28]. Aserţiune hazardată a autorului, având în vedere contrastul dintre dimensiunile considerabile ale tellului şi posibilităţile tehnice ale epocii. Mai mult, anul în care acest articol vedea lumina tiparului era şi ultimul în care Butculescu executa săpături la 'Măgură'. De atunci şi până astăzi nimeni nu s-a mai încumetat la o săpătură arheologică acolo, arheologii limitându-se doar la cercetări de suprafaţă pe situl respectiv.

Bibliografie la notele editorului

Andrieşescu, I. (1924) *Piscul Crăsani - descoperirile arheologice din vara anului 1923.* Academia Română, Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, Tomul III, Mem. I. Bucureşti: Cultura Naţională.

Bolliac, C. (1870) 'Pisculu Crassani', *Trompeta Carpaţilor* VIII, 860 (23 octombrie): 1-2.

—— (1872) 'Archeologia. Ceramică', *Trompeta Carpaţilor* X, 965 (14 februarie): 3-4.

Butculescu, D. [2009 (2010)] *Călătorii şi explorаţiuni arheologice în Muscel*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii şi traduceri de Dragoş Măndescu, ediţia I (2009). Piteşti: Ordessos. Ediţia a II-a (2010). Bucureşti: Ars Docendi.

Conovici, N. (1986) 'Repere cronologice pentru datarea unor aşezări geto-dacice', *Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos* 2: 129-141.

Dumitrescu, H. (2005-2006) 'Zâmbreasca 1947', *Studii de preistorie* 3: 173-98.

Gilliéron, V. (1862) *Notice sur le habitations lacustres de Pont de Thèle*. Porrentruy.

Lubbock, J. (1865) *Pre-historic Times, as Illustrated by Ancient Remains, and the Manners and Customs of Modern Savages*. London: William & Norgate.

—— (1867) *L'homme avant l'histoire étudié d'après les monuments et les costumes retrouvés dans les differents pays de l'Europe suivi d'une description comparée des moeurs des sauvages modernes*, traducere de Edmond Barbier. Paris: Germer Baillière.

Mares, I. (2002) *Metalurgia aramei in neo-eneoliticul României.* Suceava: Ed. Bucovina Istorică.

Marinescu-Bîlcu, S. (2007) '"Greutăţi" decorate din aria Gumelniţa', *Studii de Preistorie* 4: 87-103.

Măndescu, D. (2001) 'Cezar Bolliac - pagini uitate din zorii arheologiei româneşti', *CICSA-Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăţilor Antice* 3: 17-28.

—— (2009) 'Descoperirea sitului arheologic de la Zimnicea şi prima etapă a cercetării sale: 'explorаţiunile' lui Cezar Bolliac (1845, 1858?, 1869, 1871-1873)', *Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman. Seria Arheologie* 1: 205-13.

Odobescu, A. (1887) *Scrieri literare şi istorice*, II. Bucureşti: Socec & Comp.

Pătraşcu, I. (2002a) 'Aşezările culturii Gumelniţa din bazinul Vedei şi Teleormanului (Partea I)', *Argesis* XI: 19-29.

—— (2002b) 'Dimitrie C. Butculescu şi activitatea sa arheologică', *Meandre* 2: 35.

Păunescu, A. (2003) *Din istoria arheologiei româneşti, pe baza unor documente de arhivă*. Bucureşti: AGIR.

Ştefan, C.E. (2010) *Settlement types and enclosures in the Gumelniţa culture.* Târgovişte: Cetatea de Scaun.

Ţânţăreanu, E. (2008) 'Consemnări despre posesiunile funciare şi imobiliare ale serdarului Marin Butculescu', *Argesis* XVII: 165-172.

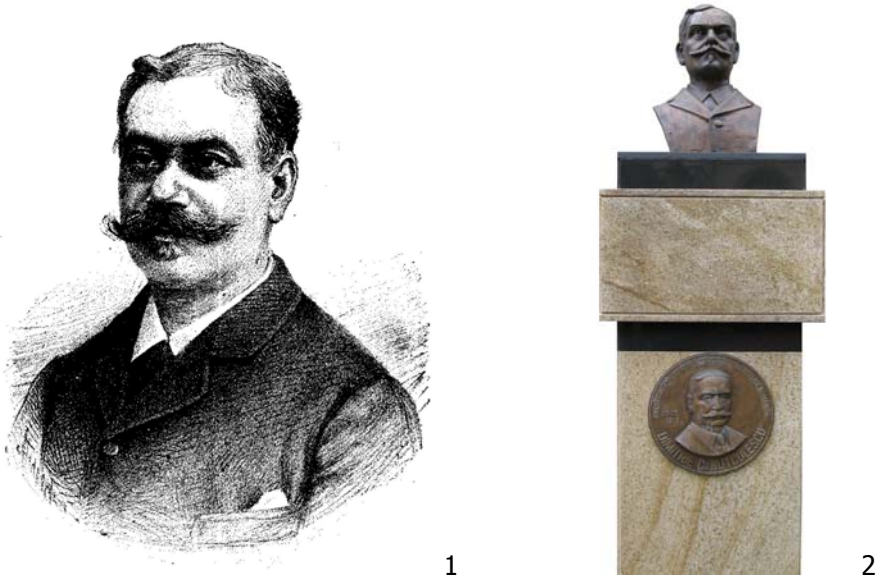

1 2

Figura 2. Dimitrie C. Butculescu (1845-1916). 1 Portret contemporan (grafică), publicat pe prima pagină a revistei 'Familia' (Oradea) din 13/25 noiembrie 1894 (Anul XXX); 2 Bust dezvelit în anul 2008 în faţa sediului Societăţii Filatelice Române din Bucureşti (Str. Boteanu). Foto D. M.

Dimitrie C. Butculescu (1845-1916). 1 Contemporary portrait (1894) published in 'Familia' magazine; 2 Bust in Boteanu Street, Bucharest (2008).

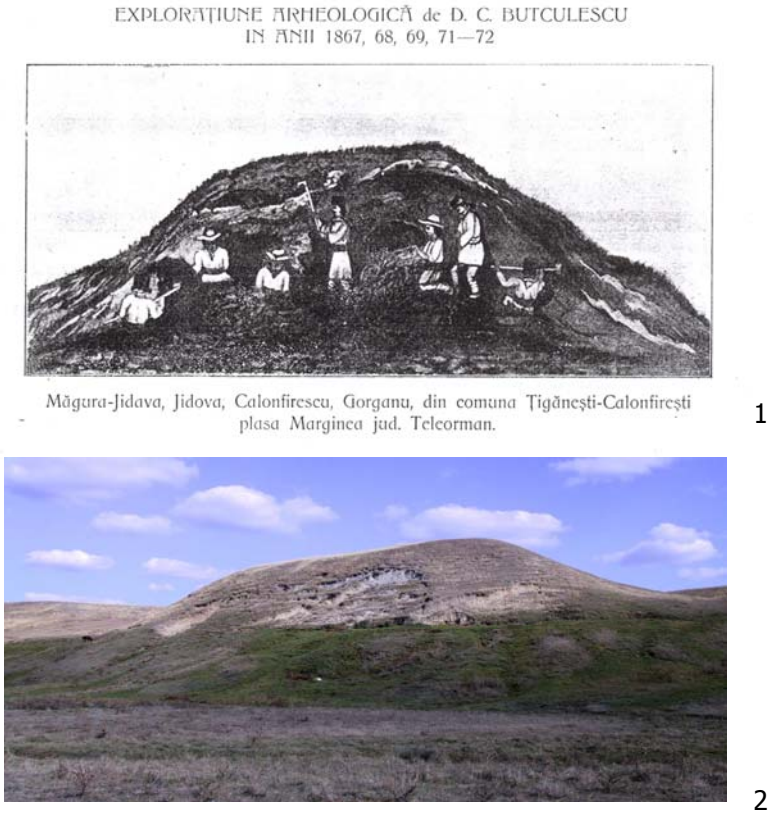

1

2

Figura 3. Tellul eneolitic de la Ţigăneşti ('Măgura Calonfirescu'). 1 În timpul săpăturilor din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Desen de D. Butculescu (Colecţia Muzeului Municipiului Bucureşti); 2 Aspect actual, vedere dinspre sud. Foto Pavel Mirea.

The tell settlement at Ţigăneşti ('Măgura Calonfirescu'). 1 During the 19th c. excavations. Drawing by Butculescu (Bucharest City Museum's collection); 2 Modern view from South.

Figurile 4-11. ***Desenurile colorate ale cărămizilor, uneltelor, vaselor etc. descoperite în explorațiunele mele***: mapă conținând planşe cu ilustraţii realizate de Dimitrie C. Butculescu, în care sunt prezentate numeroase piese de inventar arheologic descoperite în săpăturile pe care le-a efectuat în mai multe situri. Planşele 23-26; 28-31 sunt dedicate descoperirilor de la 'Măgura Calonfirescu' şi conţin 32 figuri semnate de Butculescu şi numerotate continuu de autor, de la 1 la 32 (Colecţia Insttutului de Arheologie 'Vasile Pârvan' din Bucureşti. Ilustraţia reprodusă aici este preluată de pe site-ul www.cimec.ro).

Coloured drawings of the bricks, tools, dishes etc. discovered in my explorations: folder containing the plates with illustration draw by Dimitrie C. Butculescu, which showed various objects found in the archaeological excavations he conducted himself on several sites. The plates 23-26, 28-31 are dedicated to the discovery of 'Magura Calonfirescu' and they contains 32 figures signed Butculescu and consecutively numbered by the author, from 1 to 32 ('Vasile Pârvan' Bucharest Institute of Archaeology collection). The illustrations are reproduced from the cimec web-site: www.cimec.ro).

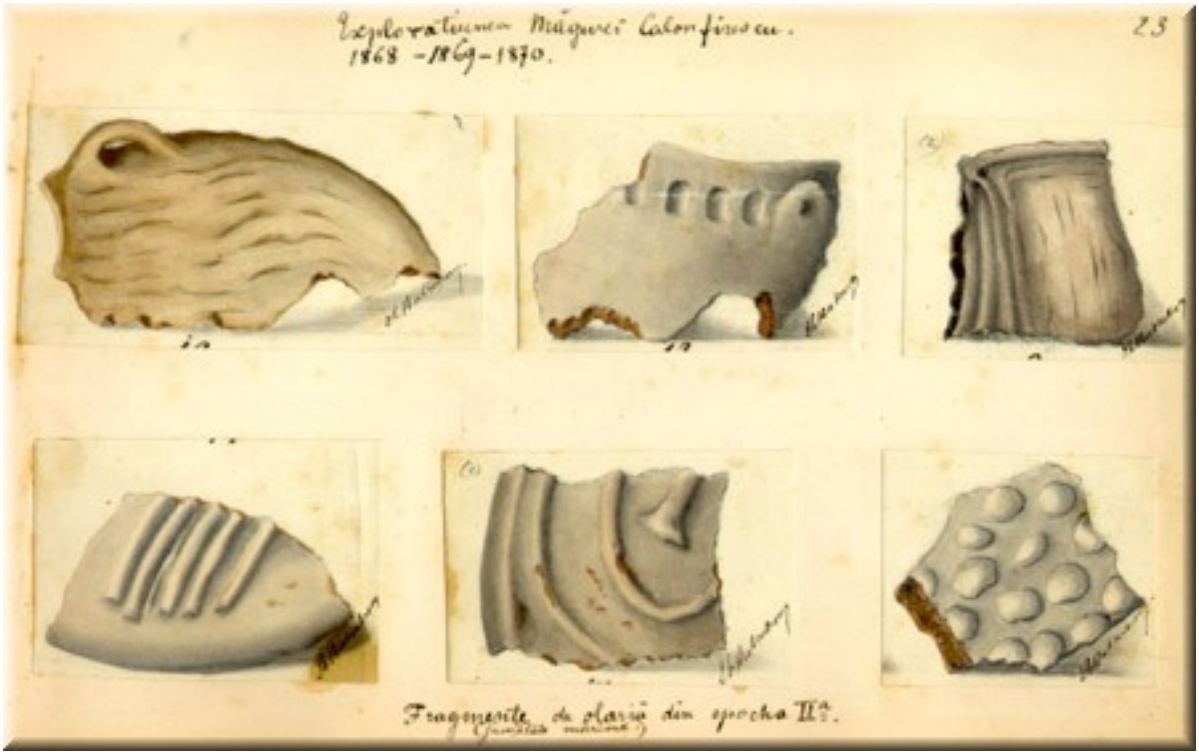

Figura 4. *Desenurile colorate...*, planşa 23, figurile 1-6. (după www.cimec.ro)

Coloured drawings..., plate 23, figures 1-6. (after www.cimec.ro)

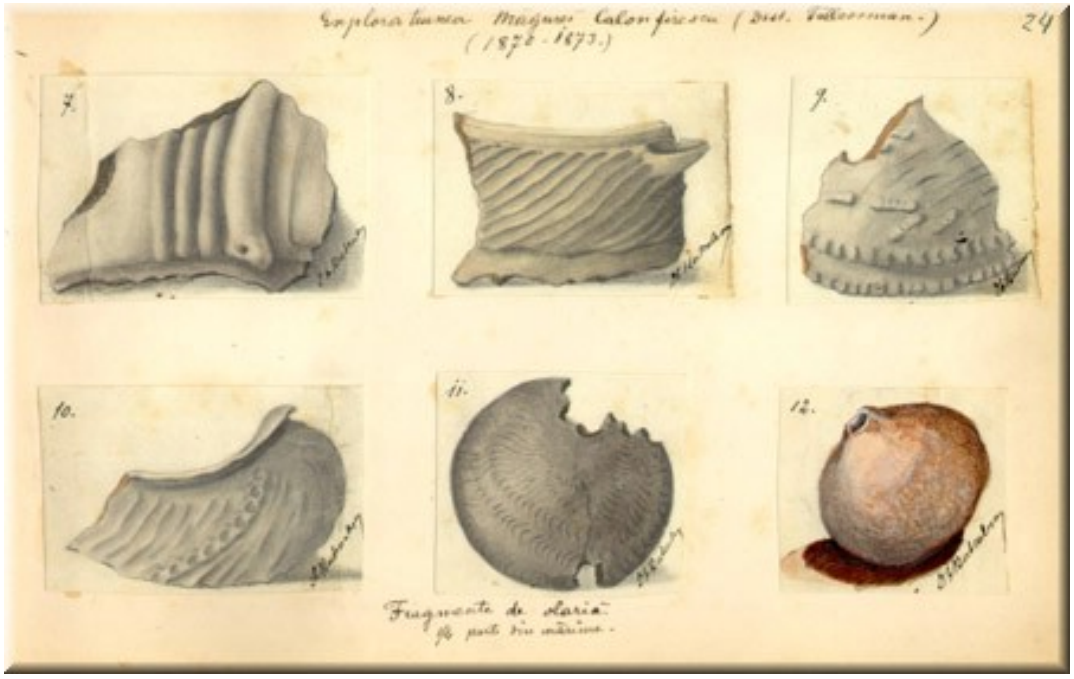

Figura 5. *Desenurile colorate...*, planşa 24, figurile 7-12. (după www.cimec.ro)
Coloured drawings..., plate 24, figures 7-12. (after www.cimec.ro)

Figura 6. *Desenurile colorate...*, planşa 25, figurile 13-15. (după www.cimec.ro)
Coloured drawings..., plate 25, figures 13-15. (after www.cimec.ro)

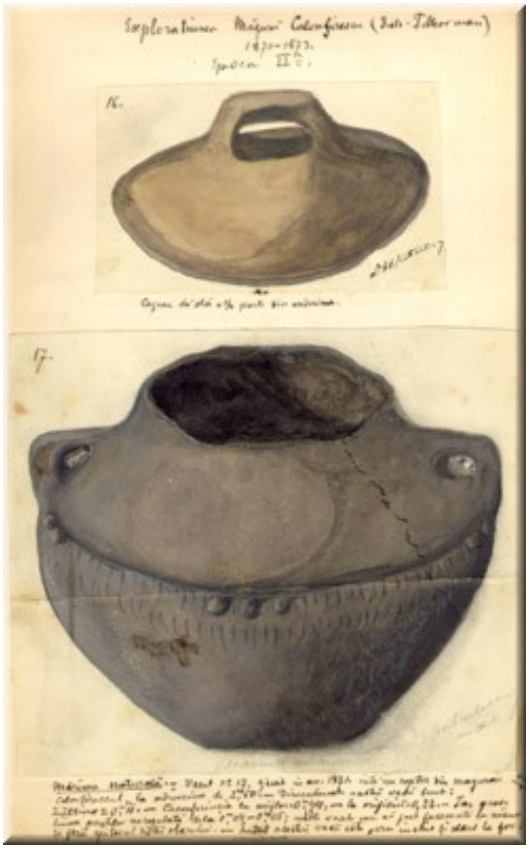

Figura 7. *Desenurile colorate...*, planşa 26, figurile 16-17. (după www.cimec.ro)
Coloured drawings..., plate 26, figures 16-17. (after www.cimec.ro)

Figura 8. *Desenurile colorate...*, planşa 28, figurile 18-23. (după www.cimec.ro)
Coloured drawings..., plate 28, figures 18-23. (after www.cimec.ro)

Figura 9. *Desenurile colorate...*, planşa 29, figura 24. (după www.cimec.ro)
Coloured drawings..., plate 29, figure 24. (after www.cimec.ro)

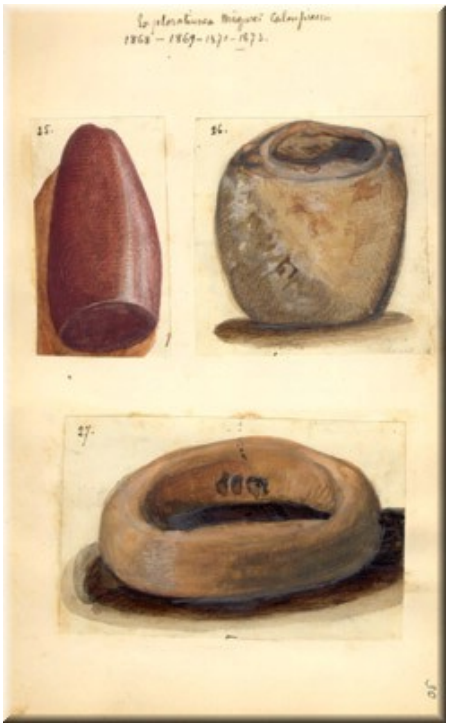

Figura 10. *Desenurile colorate...*, planşa 30, figurile 25-27. (după www.cimec.ro)
Coloured drawings..., plate 30, figures 25-27. (after www.cimec.ro)

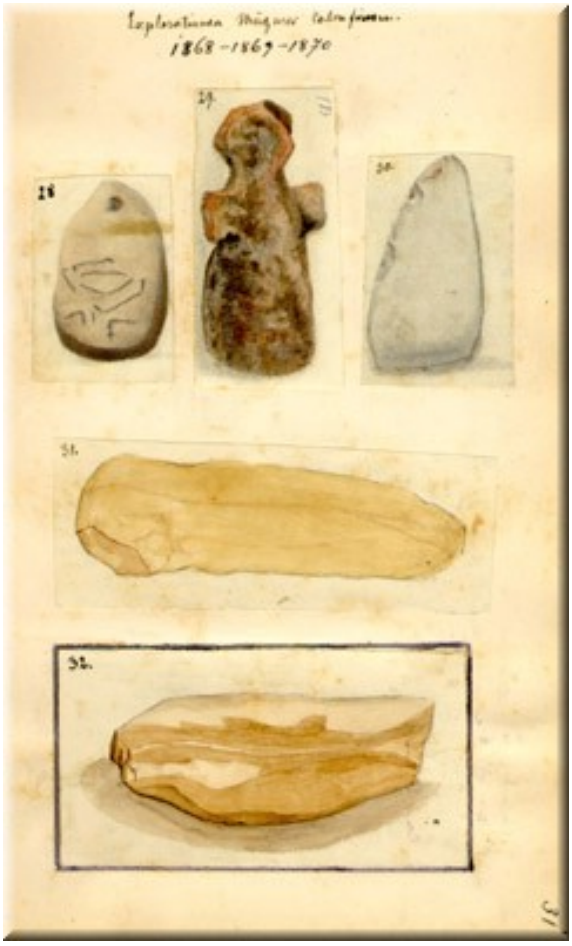

Figura 11. *Desenurile colorate...*, planşa 31, figurile 28-32. (după www.cimec.ro)
Coloured drawings..., plate 31, figures 28-32. (after www.cimec.ro)